

**Міністерство освіти і науки України
Дніпровський державний аграрно-економічний університет
Факультет менеджменту і маркетингу
Кафедра економіки**

**ДОПУСТИТИ ДО ЗАХИСТУ
В ЕКЗАМЕНАЦІЙНІЙ КОМІСІЇ:**

Завідувач кафедри,
д.е.н., проф.

_____ Ігор ВІНІЧЕНКО
« ____ » _____ 2025 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему: **ОБГРУНТУВАННЯ НАПРЯМІВ ПІДВИЩЕННЯ
ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ**

Освітньо-професійна програма «Економіка»
Спеціальність 051 «Економіка»
Ступінь вищої освіти: Магістр

Здобувач

Тетяна ХАРЧЕНКО

Науковий керівник,
д.е.н., професор

Ігор ВІНІЧЕНКО

Дніпро – 2025

ДНІПРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРАРНО-ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет: Менеджменту і маркетингу
Кафедра: Економіки
Освітньо-професійна програма: «Економіка»
Спеціальність: 051 «Економіка»
Ступінь вищої освіти: Магістр

ЗАТВЕРДЖУЮ
Зав. кафедри _____
« ____ » _____ 202__ р.

ЗАВДАННЯ на підготовку кваліфікаційної роботи

Харченко Тетяні Анатоліївні

(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема роботи: Обґрунтування напрямів підвищення ефективності використання земельних ресурсів сільськогосподарських підприємств

Науковий керівник: _____ Вінченко І.І., д.е.н., професор _____
(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом по ДДАЕУ від «07» жовтня 2025 року № 2988

2. Термін подання здобувачем роботи: _____

3. Вихідні дані до роботи: річні звіти підприємства, виробничо-фінансові плани.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити)

Вступ

Теоретичні основи ефективності використання земельних ресурсів у сільськогосподарських підприємствах

Сучасний стан ефективності використання земельних ресурсів у сільськогосподарському підприємстві

Напрями підвищення ефективності використання земельних ресурсів у сільськогосподарському підприємстві

Висновки і пропозиції

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень)

Структура потенціалу цифрових рішень в сільськогосподарському виробництві, Напрями впливу біологізації посівів на ефективність виробництва, Динаміка валового збору основних сільськогосподарських культур, ц, Аналітичне вирівнювання посівних площ в ТОВ «ДВК», га, Структура посівної площі підприємства, %, Динаміка і структура виручки від реалізації в товаристві за 2020-2024 р., %, Структура управління товариством

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв

7. Дата видачі завдання _____

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Термін виконання етапів роботи	Примітка
1	Теоретичні основи ефективності використання земельних ресурсів у сільськогосподарських підприємствах	квітень-травень 2025	
2	Сучасний стан ефективності використання земельних ресурсів у сільськогосподарському підприємстві	червень-липень 2025	
3	Напрями підвищення ефективності використання земельних ресурсів у сільськогосподарському підприємстві	вересень - жовтень 2025	
4	Висновки і пропозиції	листопад 2025	
5	Оформлення кваліфікаційної роботи	листопад – грудень 2025	

Здобувачка _____
(підпис)

Тетяна ХАРЧЕНКО
(прізвище та ініціали)

Науковий керівник _____
(підпис)

Ігор ВІНІЧЕНКО
(прізвище та ініціали)

РЕФЕРАТ

ТЕМА: «ОБҐРУНТУВАННЯ НАПРЯМІВ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ»

Кваліфікаційна робота містить: 74 с., 14 рис., 20 табл., 51 літературне джерело.

Об'єктом дослідження є стан господарської діяльності сільськогосподарського підприємства.

Предметом дослідження є відносини, що виникають у процесі використання земельних ресурсів в сільськогосподарських підприємствах.

Мета кваліфікаційної роботи. Обґрунтування теоретичних засад та прикладних рекомендацій щодо підвищення рівня ефективності використання земельних ресурсів у сільськогосподарських підприємствах.

Методи дослідження. В кваліфікаційній роботі проведені дослідження базувалися на системному підході до досліджуваних об'єктів і процесів. В ході роботи використовувалися діалектичний, абстрактно-логічний, монографічний, економіко-математичний, економіко-статистичний та інші методи економічних досліджень.

В кваліфікаційній роботі розкриваються особливості організації земельних ресурсів та управління ними в системі аграрного виробництва підприємства. Висвітлює методичні аспекти економічної оцінки потенціалу сільськогосподарських угідь. Розкриває фактори, які впливають на ефективність використання земельних ресурсів сільськогосподарських підприємств. Обґрунтовано в роботі напрямки підвищення ефективності використання земельних ресурсів в сільськогосподарських підприємств.

Результати впроваджені в діяльність товариство з обмеженою відповідальністю «ДВК» Синельниківського району Дніпропетровської області.

КЛЮЧОВІ СЛОВА

Земля, земельні ресурси, родючість, сільськогосподарське підприємство, ефективність, потенціал

KEYWORDS

Land, land resources, fertility, agricultural enterprise, efficiency, potential

ЗМІСТ

ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ У СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ	9
1.1. Особливості землі як засобу виробництва у сільськогосподарських підприємствах	9
1.2. Фактори, які впливають на ефективність використання земельних ресурсів сільськогосподарських підприємств	17
1.3. Система показників оцінки ефективності використання землі	22
Висновки до першого розділу	27
РОЗДІЛ 2 СУЧАСНИЙ СТАН ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ У СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОМУ ПІДПРИЄМСТВІ	29
2.1. Організаційно–економічна характеристика діяльності підприємства	29
2.2. Економічна оцінка ефективності основних галузей господарства	35
2.3. Вплив факторів на ефективність використання земельних ресурсів в сільськогосподарському підприємстві	45
Висновки до другого розділу	48
РОЗДІЛ 3 НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ У СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОМУ ПІДПРИЄМСТВІ	51
3.1. Вдосконалення структури виробництва та якості продукції	51
3.2. Стимулювання еколого-економічної ефективності використання земельних ресурсів	58
Висновки до третього розділу	63
ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ	66
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	69

ВСТУП

Актуальність теми.

У формуванні продовольчої безпеки сільське господарство відіграє ключову роль в будь-якій державі, в сучасних умовах проблеми його розвитку все більше зміщуються на рівень суб'єктів. Останні роки показують на жаль вибуття з сільськогосподарського обігу продуктивних орних земель, їх деградацію, зниження продуктивних властивостей у зв'язку з нестачею грошових активів сільськогосподарських підприємствах для використання земельних ресурсів і відповідного відтворення, а також недостатніх заходів державної підтримки даних заходів. Однак поряд з даними проблемами помітна тенденція впровадження агроінновацій в галузь. Багато виробників використовують елементи системи точного землеробства, що дозволяє більш ефективно вести процеси використання цих ресурсів і належне їх відтворення.

Вплив наукового прогресу на розвиток підприємства надзвичайно важливий і багатьма факторами він визначається. Рівень же цього впливу головним чином залежить від можливостей галузі, підприємства активно брати участь у процесі зазначеного розвитку, внесли в нього свій внесок, що враховує місцеві умови, і максимально використовувати його результати в практичній діяльності з метою підвищення використання землі на ефективних засадах. Обмежень для зростання можна вжити, якщо вдасться вжити невідкладних заходів без шкоди для якості життя або прагнень у майбутньому; інформоване і відповідальне прийняття рішень поряд з простими змінами в бізнес-процесах підприємства може посприяти економічному зростанню і водночас пом'якшити тенденції щодо деградації земель. Тому розгляд питань пов'язаних з використанням всіх ресурсів і особливо земельних на засадах раціональності і ефективності є нагальним актуальним питанням для будь-якого сільськогосподарського підприємства.

Об'єктом дослідження є стан господарської діяльності сільськогосподарського підприємства.

Предметом дослідження є відносини, що виникають у процесі використання земельних ресурсів в сільськогосподарських підприємствах.

Мета кваліфікаційної роботи. Обґрунтування теоретичних засад та прикладних рекомендацій щодо підвищення рівня ефективності використання земельних ресурсів у сільськогосподарських підприємствах.

Завданнями кваліфікаційної роботи є:

- виявлені особливості організації земельних ресурсів та управління ними в системі аграрного виробництва;
- методичні аспекти економічної оцінки потенціалу сільськогосподарських угідь;
- фактори, які впливають на ефективність використання земельних ресурсів сільськогосподарських підприємств;
- напрямки підвищення ефективності використання земель в сільськогосподарських підприємств.

Суб'єкт дослідження товариство з обмеженою відповідальністю «ДВК» Синельниківського району Дніпропетровської області.

Методи дослідження. В кваліфікаційній роботі проведені дослідження базувалися на системному підході до досліджуваних об'єктів і процесів. В ході роботи використовувалися діалектичний, абстрактно-логічний, монографічний, економіко-математичний, економіко-статистичний та інші методи економічних досліджень.

Наукова новизна одержаних результатів в роботі полягає в виявленні та систематизації особливості організації відтворення земельних ресурсів у сільськогосподарському підприємстві в розрізі таких груп: організації обороту земель, ефективного їх використання, управління земельними ресурсами і формування підсистеми економічних регуляторів.

Апробація результатів. Результати досліджень апробовані у фаховій статті в фаховому журналі «Агросвіт» (2025, №20), IV Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Актуальні проблеми економіки, управління та маркетингу в аграрному бізнесі» (м. Дніпро, 02-03 жовтня 2025 року). XIII

Всеукраїнській науково-практичній інтернет-конференції науковців та здобувачів вищої освіти “Економічні проблеми модернізації та інвестиційно-інноваційного розвитку аграрних підприємств” (м. Дніпро, 28-29 квітня 2025 року).

Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків і пропозицій, список використаних джерел. Загальний обсяг роботи 74 сторінки, 20 таблиць, 14 рисунків та списку використаних джерел (51 найменування).

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ У СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

1.1. Особливості землі як засобу виробництва у сільськогосподарських підприємствах

Земельні ресурси і землеробство за практикою світового досвіду засвідчує, що воно залишається основою існування суспільства. У межах конкретної держави земля є безпосередньо її територією, місцем проживання її населення, тощо. З точки зору економіки вона виступає основним засобом формування продукції. Фізичний аспект землі розкривається як простір, на якому люди живуть, будують будинки, добувають їжу. Правова точка зору визначає землю як абстрактний набір прав власності, а соціальна і культурна точки зору - як джерело, що живить духовну сторону життя людини. Наявність земель є ресурсною умовою для існування країни. Виступаючи базисом формування інших необхідних ресурсів земля, в основі своїй виступаючи породженням природи, незалежна від людей, але дозволяючи їм задовольняти свої основні потреби.

Реалізація механізму відтворення ресурсів земельних в аграрному секторі дозволяє організувати більш суворий облік їх кількісного і якісного стану. Останнє слід робити тому, що кожен землекористувач (орендар) і землевласник можуть мати повне уявлення про свою ділянку з точки зору його родючості, придатності його до обробітку для вирощування різних культур, власності, а також обґрунтування необхідності вносити таку кількість добрив, що сприяло б поліпшенню його якісного стану.

Стосовно до земель сільськогосподарських їх характеристикою щодо якості є родючість, тобто її здатність задовольняти потреби вирощуваних

рослин в різних речовинах, властивостях, повітрі та забезпечувати умови нормальної життєдіяльності.

Земельні угіддя використовуються осередками діяльності як основа їх діяльності, територіальна база виробництва. Згадані вище особливості даного ресурсу особливо яскраво і повно проявляються в аграрній сфері, де виступають як два взаємозв'язані компоненти як засіб праці так і його предмет. Реальні і потенційні можливості галузі використовувати об'єктивні досягнення наукового прогресу, з одного боку, розкривають науково-технічний потенціал, а з іншого боку - рівень прямої участі в ньому.

Розглядаючи земельні можливості вони розкриваються як підсумкова величина (розрахункова) максимально можливої продуктивності цього засобу виробництва в аграрній сфері на засадах апробованої сукупності досягнень наукових в поточно формуючих погодних умовах і кліматичних у відповідній зоні чи підприємству. У аграрному секторі даний процес сприяє більш повному використанню даного ресурсу, зростанню родючості ґрунтів, створенню гібридів рослин більш нових і високопродуктивних.

Відзначимо наступне, що нині існуючий стан використання земель не відповідає вимогам раціональності, а контролюючі державні органи в процесі регулювання земельних відносин не повною мірою застосовує правові, організаційні та економічні заходи на різних рівнях. Перераховані вище моменти окреслюють коло досліджень питань управління землею з метою більш повного використання їх потенціалу. Питання обґрунтування політики землекористування розглядаються з різних рівнів і аспектів.

Будучи залученими в процес виробництва, дані ресурси, як і будь-які інші, по завершенні циклу виробництва повинні бути готові до нового обороту, тобто мати такі споживчі властивості щоб розпочати черговий цикл. Необхідно підкреслити, що зводити відтворення земельних ресурсів тільки до відтворення їх родючості неправомірно, оскільки вона є найважливішою, але не єдиною властивістю цього ресурсу як елемента системи суспільного відтворення.

Структурна побудова відтворення земельних ресурсів включає в себе ряд складових, об'єднаних у групи обороту земель, їх ефективної експлуатації, організації управління цими ресурсами, створення підсистеми економічних регуляторів (рис. 1.1).

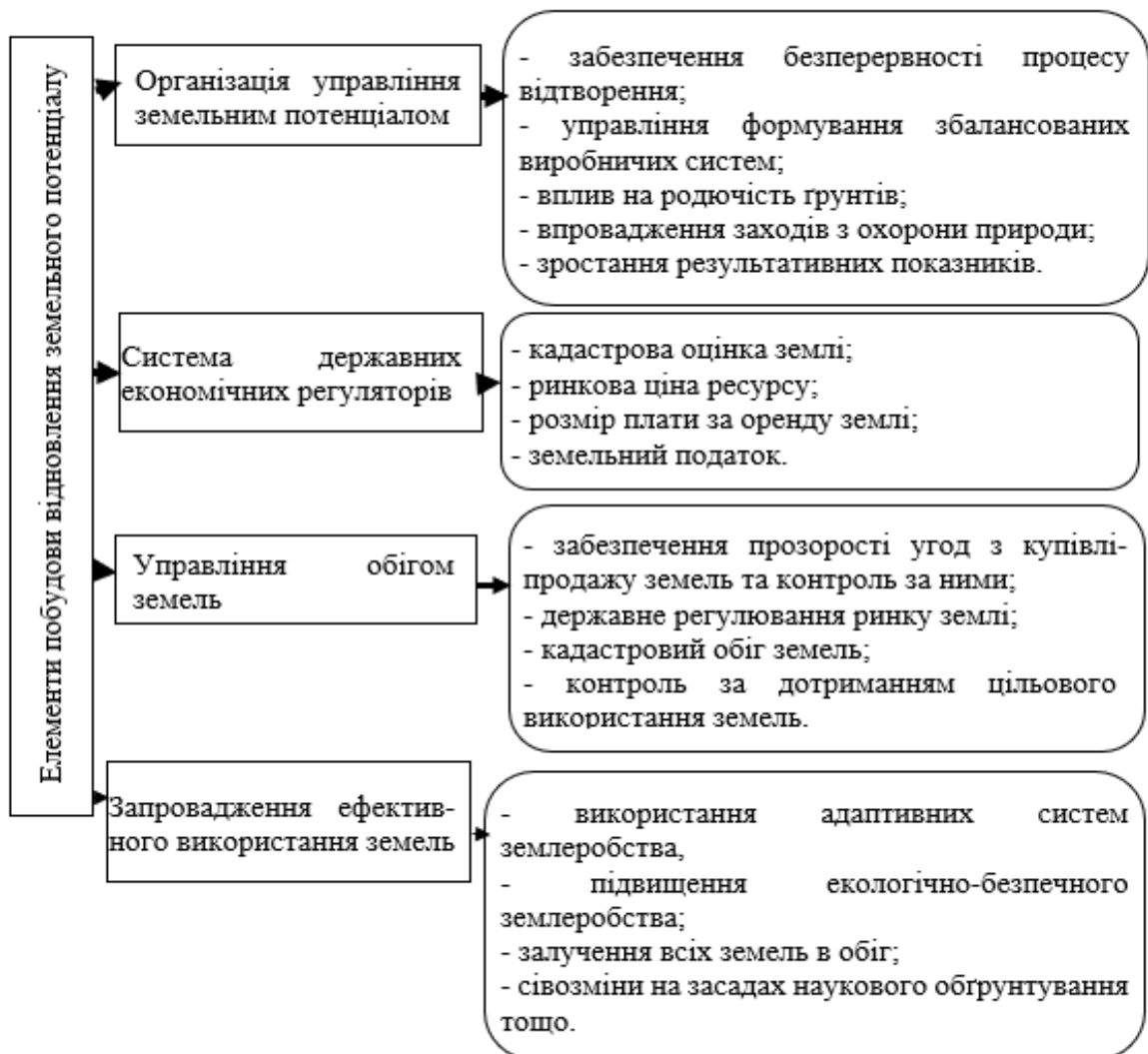

Рис. 1.1 Елементи побудови використання земельних ресурсів та їх потенційних можливостей

Тип використання землі має свою самотність залежно від того, яке місце даний ресурс займає у виробництві.

Земля має відмінність від інших ресурсів, що є елементом вжитку в аграрні галузі, які удосконалені працею людини і виступає економічною можливістю:

1. Земля є елементом довкілля і не відтворюється людиною. Вона існувала задовго до появи людей і не є продуктом її діяльності, лише для верхнього шару землі родючість може від них залежати.

2. Зі зростанням правильності, раціональності та наукової-обґрунтованості щодо використання землі, цей ресурс може поліпшити її властивості, а не зношуватися, що пов'язано з її родючістю.

3. Вона не може бути заміщена більш ніяким іншим виробничим засобом і в землеробстві не можливий без неї виробничий процес.

4. Територіальна розгалуженість земельних ділянок впливає на специфічність використання інших ресурсів (транспорт, машини, паливо тощо), що зумовлено відсутністю можливостей перемістити цей ресурс (а якщо і є така нагода, то в не значних обсягах) і розміщені її. Виникають у цьому зв'язку додаткові витрати.

5. Виникнення диференціальна земельна рента сприяє різноманітність якісного складу ділянок землі, її неоднорідність, через що однакове вкладення праці і коштів на одиницю площі може дати різні результати: за якістю продукції, вартістю, доходом і прибутком.

Родючістю є синтезуючим результатом взаємодії процесів таких як економічних і природних, що створюються в окремих умовах землекористування. В економічній практиці розрізняють такі її види: природна, штучна та економічна.

В процесі активного антропогенного втручання розрізняють родючість штучну, яка формується завдяки високому розвитку землеробства і додатковим вкладенням, проведенню різних заходів (меліоративних, ґрунтозахисних), внесенню добрив, в результаті чого оброблений ґрунт стає більш здатним для вирощування культур, а ефективність подібних робіт безпосередньо пов'язана з рівнем розвитку інших складових.

Економічна формується синтезом родючості природної та штучної, це єдиний процес життя і живлення рослин. Чим повніше і раціональніше персонал експлуатує природну родючість, чим більше застосовує досягнення

роботизації, меліорації, технології, механізації, тим результативніше її економічна складова.

Розкриємо як в економічних джерелах формуються тлумачення земельного ресурсу, що власне розуміється під ним, як частиною ресурсного потенціалу виробництва в аграрній галузі. В працях науковців земельні ресурси розглядаються часткою ресурсів економічних, що дозволяють набути дохід від реалізації виробленої з їх допомогою продукції або основний капітал, якість якого залежить від ландшафтно-географічних, кліматичних, ґрунтових умов [15]. Дане визначення розкриває його як ресурс, а не елемент природи. На думку інших це реальний актив з тривалим періодом використання, що володіє цінністю і безпосередньо надає послуги протягом певного часу [18], або як об'єкт господарської діяльності, складова частина природного середовища і об'єкт власності [5], тобто в цьому визначенні поєднуються і економічні можливості землі і природні, і правові. За іншим визначенням - головний засіб виробництва і основний інструмент, що визначає можливість розвитку сфер діяльності та забезпечення продовольчої безпеки країни, охоплює площину як мікрорівня так і макроплощину. Деякі визначають його лише як ресурс, який періодично використовуються або придатний для використання з метою здійснення конкретної діяльності. За всіма визначеннями походження і розвиток дефініції «земельні ресурси» дозволяє зробити узагальнення, що часто ставлять знак рівності між двома поняттями - «земельні ресурси» і «земельна ділянка».

Від стану родючості ґрунту цих угідь залежить не тільки загальний потенціал аграрного сектору, а й розвиток окремих сільськогосподарських підприємств. Тому їх відтворення розглядається як одна з найбільш значущих стратегічних цілей функціонування механізму відтворення цих угідь у сільському господарстві [49].

При дослідженні питань відтворення цих ресурсів важливо розрізнити такі поняття як «поліпшення землі» і «поліпшення використання землі» [17]. У першому випадку мова йде про зміну якісних характеристик земель

(підвищення ґрунтової родючості) за допомогою добрив, сучасних технологій тощо. У другому - про підвищення ефективності землекористування при реалізації потенціалу її родючості [22].

При цьому процес відтворення ресурсів будь-якого виду може бути охарактеризований наступними положеннями: 1) даний процес є постійним і відновлюваним, що складається з декількох стадій; 2) зазначений процес може бути забезпечений виробничими ресурсами різноманітними; 3) частиною цього процесу є як відновлення його, так і його джерел відтворення.

Характеристика стадій відтворення земельних ресурсів у аграрному секторі дозволяє виділити цей процес серед аналогічних по відношенню до інших видів виробничих ресурсів, так як штучне використання земельних ресурсів неможливо (можна тільки підвищити або зберігати родючість ґрунту) [33] (рис. 1.2).

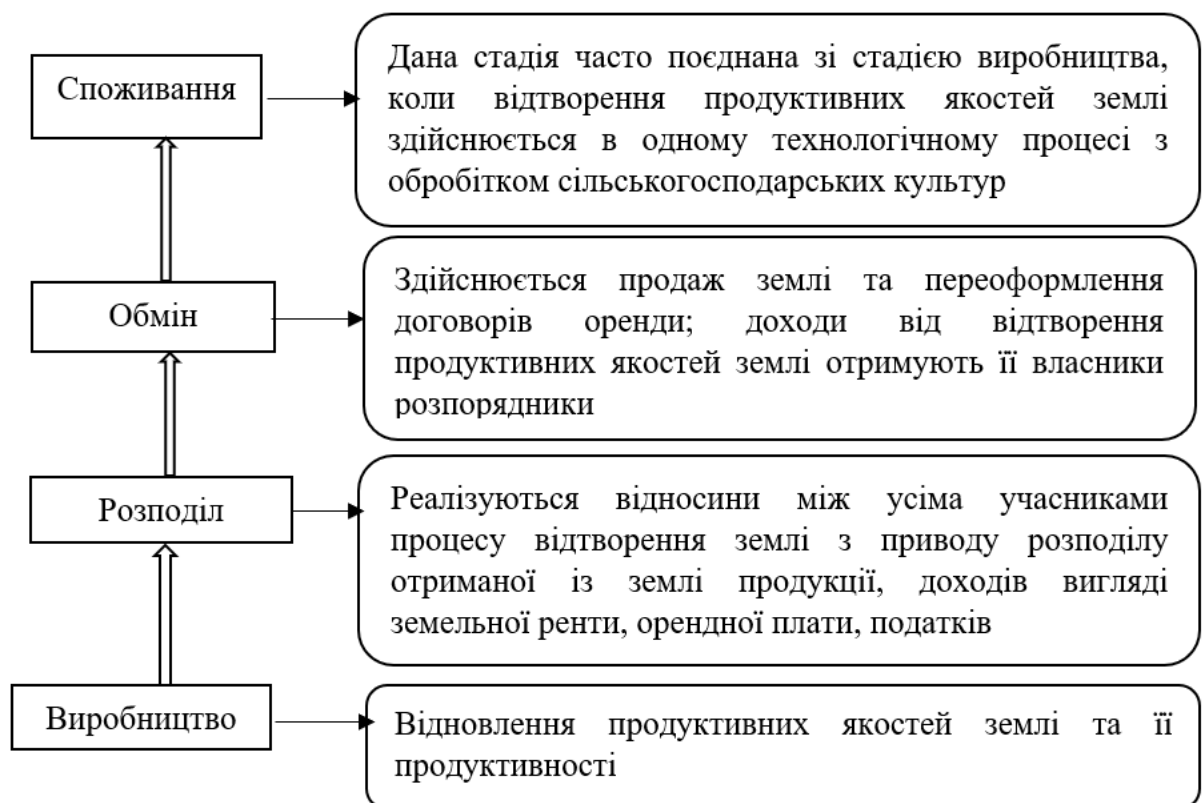

Рис. 1.2 Специфіка процесу використання земельних ресурсів в сільському господарстві

На всіх стадіях суспільного відтворення він характеризується відповідними процесами. Багато вчених економісти пишуть, що тип відтворення земельних ресурсів впливає на стійкість розвитку всієї сільськогосподарської галузі.

Відтворення землі, як і інших матеріальних ресурсів, може бути двох типів: просте і розширене (рис. 1.3).

Рис. 1.3 Структура процесу використання та відтворення земельних угідь в сільському господарстві

Кінцевим і обґрунтованим результатом відтворення земельних ресурсів, незалежно від його виду, має стати збереження і зростання родючості. На неї

впливають різноманітні фактори: місцезрештування земельних угідь, тривалість використання земельної ділянки, інтенсивність землекористування, попит і пропозиція аграрної продукції, якість і кількість використовуваної робочої сил і техніки, технологія обробітки і обробки земель, витрати на основне виробництво, наявність фінансових ресурсів тощо. При цьому, поліпшити якісні характеристики земельних угідь можна, якщо спостерігається збільшення трудових ресурсів і зростання доходів як самих підприємств, так і населення в країні, так як формується можливість залучити в оборот невикористовувані землі або ділянки з низькою ґрунтовою родючістю. Це сприятиме підвищенню вартості земельних ресурсів та доходів від їх використання у виробництві.

Отже, аналізуємий ресурс доцільно розглядати під різними кутами зору, як: основну частину виробничих можливостей економічного суб'єкта, опосередковуючу його здатність створювати визначену кількість продукції за умов нормальної віддачі наявних у його розпорядженні ресурсів в існуючих природно-економічних умовах; сукупність кількості та якості ресурсів, необхідних для відтворення, обумовленого як специфікою і особливостями територіального розміщення, а також їх можливістю оптимізувати підсумковий результат при оптимальній комбінації.

Основною перешкодою на шляху розробки ефективного механізму управління земельними ресурсами та їх відтворенням у сільському господарстві виступає нестача або повна відсутність фінансових ресурсів у сільськогосподарських підприємств на відновлення родючості ґрунту та впровадження новітніх технологій. У цьому зв'язку, велика увага має приділятися державній фінансовій підтримці аграріїв з боку державного бюджету, здійснюваних за допомогою реалізації цільових програм.

1.2. Фактори, які впливають на ефективність використання земельних ресурсів сільськогосподарських підприємств

На процес використання земельних ресурсів та їх відтворення в аграрній галузі впливають багато факторів. Серед цих факторів виділяють природні, економічні, організаційні та соціальні. Найбільш суттєво впливають на сьогодні складні обставини, обумовлені військовими діями на території України, вплинули на діяльність майже половини сільськогосподарських підприємств, і особливо тих з них, які перебувають в прифронтових регіонах [8]. Повністю зупинили товарне виробництво за цей період 6,7% від загального числа сільськогосподарських підприємств в країні, які вирощують рослинницьку продукцію (рис. 1.4).

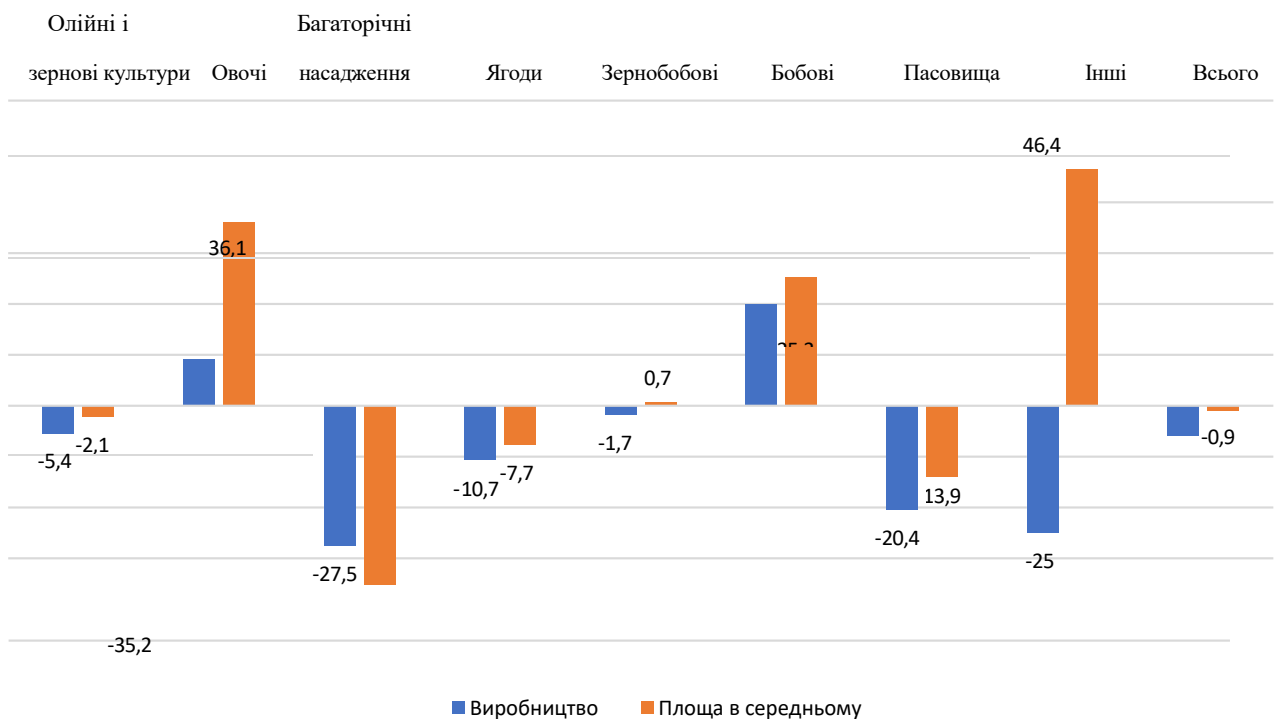

Рис. 1.4 Динаміка виробництва та площ сільськогосподарських угідь, зайнятих під виробництвом окремих культур за 2021–2022 роки, %

Джерело: [46].

87% з цих сільськогосподарських підприємств знаходяться на прифронтових територіях.

Ряд авторів проводять об'єднання факторів у п'ять груп та виділяють біологічні, технологічні, технічні, організаційно-економічні, соціально-економічні фактори [25]. Проаналізувавши праці вчених, більш повним є об'єднання факторів, що впливають на ефективність використання цих ресурсів в аграрній галузі у такі групи: природно-кліматичні, організаційні, агротехнічні, соціальні, економічні, інноваційні (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Комплекс факторів, що впливають на ефективність використання земельних ресурсів сільськогосподарських підприємств

Фактори					
природно-кліматичні	агротехнічні	економічні	організаційні	інноваційні	соціальні
склад ґрунтів	наукова система сівозмін	оподаткування	раціональна організація території	інформатизація с.-г. виробництва	стимулювання робітників
родючість ґрунтів	науково обґрунтована система землеробства	державна підтримка	матеріально-технічне забезпечення	цифровізація с.-г. виробництва	рівень підготовки п робітників
рельєф місцевості	меліорація	конкуренція	кооперування та інтегрування	інноваційні методи обробки земельних ресурсів	якість життя працівників
рівень вологості	застосування добрив на наукових засадах	кон'юнктура на с.-г. продукцію	введення в обіг продуктивних земельних ресурсів	інвестиційне забезпечення інноваційних процесів	демографічна ситуація
клімат	технології обробку землі та обробітку с.-г. культур	кредитування	спеціалізація і концентрація виробництва	моніторинг	соціальна інфраструктура
температурний режим	протиерозійні і заходи	співвідношення цін на продукцію с.-г. та ресурси	взаємодія з постачальниками ресурсів та покупцями	інноваційні методи вирощування с.-г. культур	система підготовки кадрів

Підвищення врожайності оброблюваних культур в сучасних умовах є для сільськогосподарських підприємств визначальною умовою забезпечення рентабельного виробництва, так як такі фактори зростання ефективності, як

зниження витрат і підвищення ціни реалізації, не можуть бути істотно змінені конкретним підприємством. Особливо це стосується підприємств в прифронтових регіонах в яких простежується істотне зниження врожайності цих культур (рис. 1.5).

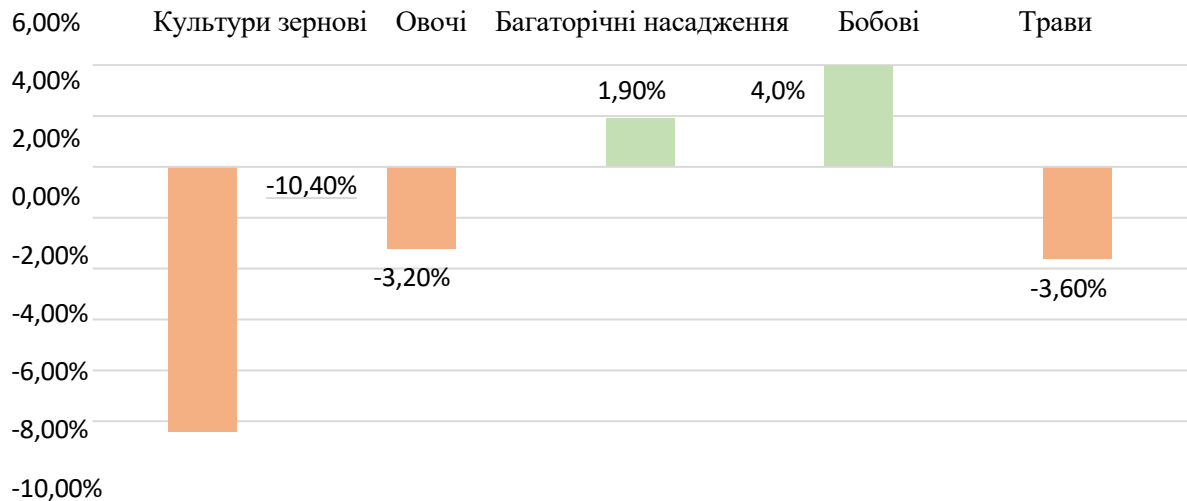

Рис. 1.5 Середня зміна врожайності окремих сільськогосподарських культур у прифронтових областях за 2021-2022 рр., %

Джерело: [46].

По-перше, витрати, передбачені прийнятою технологією обробітку культур, не можуть бути скорочені або тим більше виключені. Найчастіше, різниця в рівні витрат на виробництво окремих культур в різних підприємствах базується на тому, що ряд технологічних операцій (проведення підживлень, застосування гербіцидів, сушіння зерна на стаціонарних сушарках тощо) не проводяться через відсутність фінансових коштів, що, веде до зниження врожайності. Важливо не економити матеріальні і грошові кошти при обробітку культур, а не допускати їх перевитрати, нераціонального застосування, псування, розкрадання.

По-друге, треба виходити з того, що підвищення ціни реалізації окремим підприємством на окремому ринку, за інших рівних умов, практично не реально. Деяке збільшення ціни може бути досягнуто лише при поліпшенні якості. Досягнення економічної науки дозволяють досить просто і точно визначити межі ефективної врожайності, економічно обґрунтувати

доцільність як довгострокового, так і короткострокового вкладення капіталу з метою нарощування продуктивності землі.

Факторами, що обмежують ефективність відтворення даного ресурсу у галузі та реалізацію їх економічного потенціалу, які можна буде використати на перспективу: зміна кліматичних умов виробництва продукції; низький рівень ефективності контролю з боку держави за використанням земель та слаба розвиненість ринку землі; високий рівень концентрації земель у агрохолдингах; недостатній рівень фінансового забезпечення більшості сільськогосподарських підприємств; порушення науково обґрунтованих рекомендацій щодо використання земель продуктивних раціонально; тощо. Усунення цього негативного впливу (факторів, які не сприяють нормальному функціонуванню) персоналом на землю вимагає додаткових матеріальних, фінансових, технічних і інших витрат.

Інші дослідники поєднують фактори, що безпосередньо впливають на відтворення земель можна розділити на дві групи: внутрішні і зовнішні. Розподіляючи і перерозподіляючи ці накопичення в процесі простого або розширеного відтворення виробники формують тренд інтенсифікації виробництва продукції (рис. 1.6).

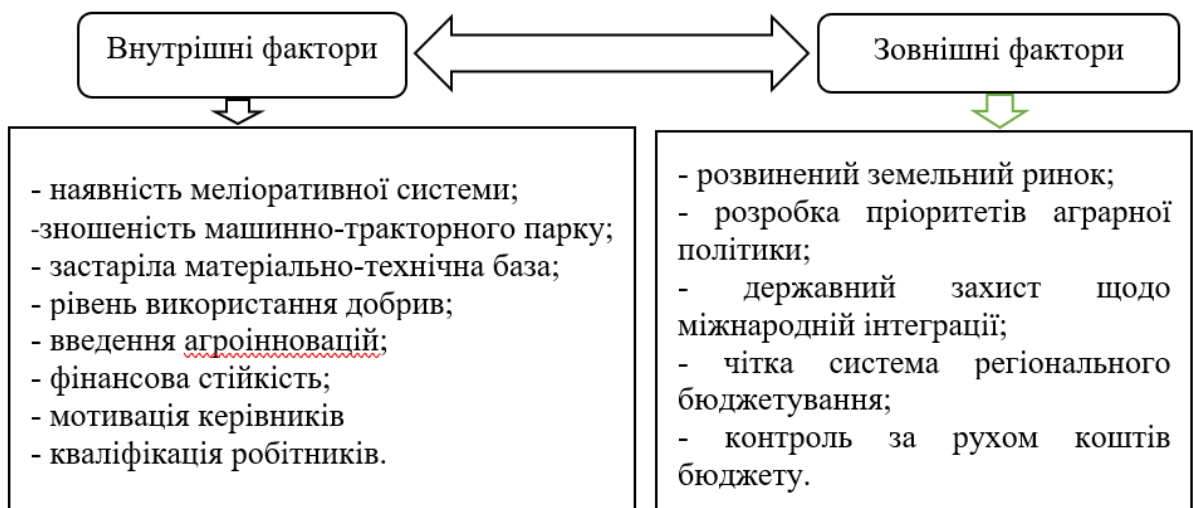

Рис. 1.6 Фактори, які впливають на ефективність використання земельних ресурсів

Умови і фактори, що формують фінансовий результат діяльності сільськогосподарських підприємств впливають і на відтворення їх земельних ресурсів. Це пов'язано з тим, що для відновлення родючості ґрунту сільськогосподарський товаровиробник, який використовує для виробництва земельні угіддя, повинен володіти певними грошовими коштами.

Проблема ефективного землекористування залишається актуальною завжди, оскільки пов'язана з використанням базового для людства ресурсу - землі. Землі сільськогосподарського призначення піддаються забрудненню, засоленню, водній і вітровій ерозії тощо, змінюється їх цільове призначення. Велика частина збитку відбувається з вини людини, тобто його причини є антропогенними.

Заходи, спрямовані на поліпшення якості ґрунту можна представити в такому вигляді (рис. 1.7).

Рис. 1.7 Класифікація заходів з поліпшення якості землі

Таким чином, економічні суб'єкти і держава повинні сприяти реалізації раціонального та ефективного землекористування в аграрній галузі з урахуванням ризиків, пов'язаних з використанням земельних ресурсів та їх

грунтової родючості. Регулярний контроль якості ґрунту передбачає своєчасне регулювання на зміни і вчасно проводити заходи щодо відтворення цих земель в аграрній сфері.

1.3. Система показників оцінки ефективності використання землі

Наявність земельних ресурсів, їх площа, можливість господарського використання та участі в обороті власності в поєднанні з іншими ресурсами (людськими, фінансовими, інфраструктурними тощо) формують ресурсну основу для потенційного розвитку більшості економічних суб'єктів і держави в цілому. При зміні економічних функцій конкретної ділянки, його площа і корисність можуть значно трансформуватися, і разом з цим може різко зрости ринкова вартість землекористування. Стан та результативність використання цих земель залежить від площі, якісного стану та структури земельних ресурсів. Розширене відтворення в сільськогосподарському виробництві в першу чергу спрямоване на ріст результату землекористування. Використання цих земель визнається ефективним при дотриманні таких умов: зниження витрат та збільшення виходу продукції на одиницю земельної площі; збереження та підвищення ґрунтової родючості; забезпечення охорони навколишнього середовища.

При оцінці земель у сільськогосподарському виробництві використовуючи результативні значення, виділяють загальну і часткову рентабельність. Також до розгляду беруться показники: землевіддача, грн/га; та зворотній показник - землеємність, га/грн.; співвідношення видів сільгоспугідь, %; розмір земельних ресурсів, га; бонітет ґрунту, бал; інтенсивність та ефективність використання землі в натуральному та вартісному виразах, вихід прибутку від рослинництва на 1 га угідь, на 1 га ріллі, на 100 грн. матеріальних витрат.

До критеріїв оцінки використання досліджуваного ресурсу можна застосувати експлуатацію наявної матеріальної бази та техніки. Саме раціональне застосування сільськогосподарської техніки впливає на можливість економії всіх інших ресурсів, що досягається при виконанні виробничих процесів у межах окремих земельних ділянок. Велика економія ресурсів може бути досягнута за рахунок скорочення номенклатури технічних засобів на основі вдосконалення типорозмірних рядів засобів механізації, підвищення частки універсальних активів, у тому числі з урахуванням модульного принципу їх створення, а також модернізації існуючого парку машин, тощо [2]. Щоб оцінити ефективність засобу з позицій системного підходу, слід враховувати, наскільки він підвищує врожайність сільськогосподарських культур, скорочує втрати продукції, а також визначити, як це позначається на зниженні ресурсомісткості виробництва всіх видів продукції, одержуваних з його застосуванням. В загальному випадку економія виробничих витрат i -го ресурсу з урахуванням зменшення ресурсоемності одиниці продукції можна оцінити за фактором:

$$E_i = \sum [Y_o - Y_p + \Delta Y_n] * F_i \quad (1.1)$$

де i, n – індекси виду ресурсу і продукції; $Y_o - Y_p$ – ресурсоемність операції за базовим і новим варіантом на одиницю обсягу робіт, (кг/га, кВт год/га); F_i – площа вирощуваних культур, га; $\Delta Y_n = (Y^{n_o} - Y^{n_p}) * U_1$ – зниження питомих витрат ресурсів в цілому за технологією за рахунок зростання урожайності, (кг/га, кВт год/га); $Y^{n_o} - Y^{n_p}$ – ресурсоемність продукції за базовим і новим варіантом (кг/га, кВт год/га); U_1 – врожайність, ц/га.

Для встановлення залежності впливу врожайності на ресурсомісткість продукції за розробленим алгоритмом виконано оптимізацію активної частини основного активу та визначено витрати виробничих ресурсів для діапазонів зміни врожайності. В результаті досліджень встановлено, що ресурсомісткість продукції рослинництва із зростанням врожайності U_1 змінюється за гіперболічною залежністю:

$$Y^{n_o} = a_n + b_n / U_1 \quad (1.2)$$

a_n, b_n – коефіцієнти, які постійні для широких діапазонів змін врожайності.

З урахуванням залежності рівняння має вигляд:

$$E_i = [(Y_o - Y^{no}) * F_i + (Y_p - Y^{np}) * U_i * F_i] \quad (1.3)$$

Різноманітні засоби механізації забезпечують різноманітний рівень ресурсоспоживання з урахуванням масштабного фактора їх виробництва і застосування. Проаналізувавши алгебраїчний знак першого доданку, тобто $(Y_o - Y^{no}) * F_i$, можна зробити висновок, що перше доданок рівняння у багатьох випадках буде негативним. Тому економія витрат будь-якого ресурсу буде визначатися в основному величиною другого доданку рівняння (1.3) [15].

Для оцінки ефективності використання земель сільськогосподарського призначення за формулою 1.4 визначаємо вартісний показник землевіддачі по валовій продукції:

$$Z_v = \text{ВП} / \text{ЗР} \quad (1.4)$$

де Z_v – землевіддача; ВП – вартість виробленої за рік продукції, грн.; ЗР – площа угідь, га [1].

Будь-який з розглянутих варіантів часткової рентабельності землекористування можна оцінити з використанням ряду оціночних критеріїв. Більшість дослідників виділяють три групи показників: натуральні, вартісні та відносні. Методики оцінки його ефективності виступає виокремлення сукупності показників, що дозволяють провести їх комплексне дослідження.

Впровадження раціональних параметрів посівної площі окремих культур можливе лише на основі балансової ув'язки розвитку землеробства і тваринництва. При цьому визначальним виступає землеробство з його досягнутим рівнем інтенсивності і розмірами площ сільськогосподарських угідь. Тут необхідний облік всіх факторів, що впливають на структуру посівів і обсяги виробництва продукції рослинництва і тваринництва: рівень планованої врожайності оброблюваних культур; обсяги та канали реалізації продукції землеробства; відтворення насіннєвого матеріалу; види кормів власного виробництва та їх надходження від інших галузей народного

господарства.

Для підвищення ефективності залежно від наявності та якості земельних ресурсів слід: робити витрати на виробництво сировини у відповідності до нормативного рівня; підвищення продуктивності галузей; розвивати техніко-технологічне переоснащення; встановлювати пріоритет економічних показників, що дозволить створити ефективний механізм оцінки результатів господарювання, сприяє нарощуванню виробництва продукції і на основі використання найбільш економічно вигідних організаційних, технічних і технологічних підходів.

Кожному виду ефективності відповідає певна група критеріїв. До критеріїв соціальної ефективності землекористування належить рівень соціальної захищеності підприємств, рівень надання послуг на споживчому ринку, рівень доступності до землі, рівень витрат часу на отримання інформації та послуг про землю.

Об'єктивна оцінка діючого механізму відтворення земельних ресурсів, що використовуються в аграрному секторі, необхідна власникам земельних угідь та іншим зацікавленим особам з метою визначення виробничо-ресурсних можливостей економічного суб'єкта і збільшення обсягів виробництва продукції. Даний процес доцільно здійснювати на основі комплексного підходу, що зробить її результат більш прозорий і об'єктивним. Необхідність використання комплексного показника пов'язана з тим, що при оцінці механізму відтворення земельних ресурсів між декількома економічними суб'єктами потрібно розрахувати значне число різноманітних показників і тільки після цього порівняти їх. Це трудомістка робота, а розраховані показники іноді не можна порівняти через різну спеціалізацію організацій, розміри їх діяльності та місця розташування. Єдиний (комплексний, інтегральний) показник ефективності механізму відтворення земельних ресурсів, який можна буде використовувати на практиці в щоденній роботі суб'єктів управління аграрним бізнесом. Базою для розрахунку інтегрального

показника будуть служити річні звіти сільськогосподарських підприємств, також річні від конкурентів, інших економічних суб'єктах району або області.

Об'єднують всі вищевикладені показники комплексні показники оцінки ефективності землекористування в сільськогосподарському підприємстві.

1 Показник ефективності сільськогосподарських земель (тис. грн.) (Есер) розраховується за формулою 1.5:

$$E_{сер} = \Delta ВП / (K_{сгз} \times I), \quad (1.5)$$

де Есер - ефективність сільськогосподарських земель, тис. грн.; Ксгз - кількість земель сільськогосподарського призначення, га; ΔВП - приріст валової продукції сільського господарства, тис. грн.; I - інвестиції на 1 га сільськогосподарських земель, тис. грн. [21].

2. Інтегральний показник ефективності використання сільськогосподарських угідь (Еін) розраховується за формулою 1.6:

$$E_{ін} = \left(\sum_{k=0}^n a_k I_k \right) / m \quad (1.6)$$

де Еін - інтегральний показник ефективності використання сільськогосподарських угідь; I_k - значення k показника ефективності; a_k - ваговий коефіцієнт, що визначає значимість того чи іншого показника; m - кількість показників, які використовуються для оцінки [7].

Комплексний інтегральний показник ефективності використання сільськогосподарських угідь (1.7):

$$K_{ін} = \sum_{k=0}^n w_i \times x_i, \quad (1.7)$$

де Кін - комплексний інтегральний показник ефективності використання сільськогосподарських угідь, частки; w_i - коефіцієнт, що враховує значимість і-го показника економічної ефективності; x_i - значення і-го показника економічної ефективності використання угідь [29].

Специфіка процесу відтворення земельних ресурсів обумовлює всі аспекти функціонування економічних осередків, їх зобов'язання та відповідальність за збереження і відновлення ґрунтової родючості використовуваних цих угідь. Результативне і раціональне використання земельних ресурсів сприятиме зростанню продуктивності праці, а також

ефективному використанню всіх виробничих ресурсів [44]. Отже, процес відтворення земельних ресурсів у сільському господарстві взаємопов'язаний і взаємозумовлений їх раціональним використанням і реалізованими заходами по досягненню їх стійкого зростання [22].

Висновки до першого розділу

Розвиток дефініції «земельні ресурси» дозволяє зробити узагальнення, що часто ставлять знак рівності між двома поняттями - «земельні ресурси» і «земельна ділянка». Процес відтворення ресурсів будь-якого виду може бути охарактеризований наступними положеннями: даний процес є постійним і відновлюваним, складається зі стадій; він забезпечений виробничими ресурсами різноманітними; частиною є як відновлення його, так і його джерел відтворення.

Кінцевим і обґрунтованим результатом відтворення земельних ресурсів, незалежно від його виду, має стати збереження і зростання родючості. На неї впливають різноманітні фактори: місцезрештування земельних угідь, тривалість використання земельної ділянки, інтенсивність землекористування, попит і пропозиція аграрної продукції, якість і кількість використовуваної робочої сил і техніки, технологія обробітки і обробки земель, витрати на основне виробництво, наявність фінансових ресурсів тощо. При цьому, поліпшити якісні характеристики земельних угідь можна, якщо спостерігається збільшення трудових ресурсів і зростання доходів як самих підприємств, так і населення в країні, так як формується можливість залучити в оборот невикористовувані землі або ділянки з низькою ґрунтовою родючістю. Це сприятиме підвищенню вартості земельних ресурсів та доходів від їх використання у виробництві.

Фактори, що впливають на ефективність використання цих ресурсів в аграрній галузі згруповані так: природно-кліматичні, організаційні, агротехнічні, соціальні, економічні, інноваційні.

При оцінці земель у сільськогосподарському виробництві використовуючи результативні значення, виділяють загальну і часткову рентабельність, а також різноманітні показники.

Формування та ефективне функціонування земельних ресурсів у сільському господарстві полягає у збереженні та покращенні їх якісного стану; удосконаленні систем планування та прогнозування основних показників; зміни, відповідно до вимог часу, базових елементів відтворення земельних ресурсів; використання нових технологій при вирішенні питання модернізації системи управління цими ресурсами в сільськогосподарських підприємствах.

РОЗДІЛ 2 СУЧАСНИЙ СТАН ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ У СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОМУ ПІДПРИЄМСТВІ

2.1. Організаційно–економічна характеристика діяльності підприємства

Розташоване досліджуване підприємство ТОВ «ДВК» в с. Славгород Синельниківського району Дніпропетровської області. Зареєстроване як юридична особа в 2007 р. Місцезнаходження сприятливе для логістичних маршрутів реалізації продукції. Ринкова інфраструктура розкривається наявним залізничним транспортним вузлом, є елеватори та переробні підприємства. Відстань до районного центру - 26 км, до обласного - 70 км.

У виробничому процесі необхідно враховувати особливості кожної природно-сільськогосподарської зони, оскільки вони відрізняються за показниками середньорічної кількості опадів, суми активних температур і рельєфом, якістю ґрунту тощо. Зокрема, для південної частини Дніпропетровської області, яка розташована в степовій зоні в порівнянні з лісостеповою характерно менша кількість опадів, на 9%, більший період вегетації на 5%, більша сума активних температур – 4%. Ефективна організація та технологія виробництва сільськогосподарських рослин неможлива без урахування цієї специфіки зон. Маючи результати зазначених показників, підприємства виробники підбирають найбільш оптимальні сільськогосподарські культури з погляду їх обробітку, а також конкурентоспроможності на ринку. Синельниківський район має сприятливі умови (природні) для ведення виробництва в аграрній галузі, що позитивно впливає на результати здійснення виробництва у агроформуваннях району.

Не менш важливим чинником, який визначає результат діяльності є збалансовано сформована ієрархічна структура керівного складу, тобто структура управління в агроформуванні.

На рис. 2.1. графічно зобразимо функціонуючу в 2024 р. структур керівництва в ТОВ «ДВК», яка залишається незмінною з 2020 р.

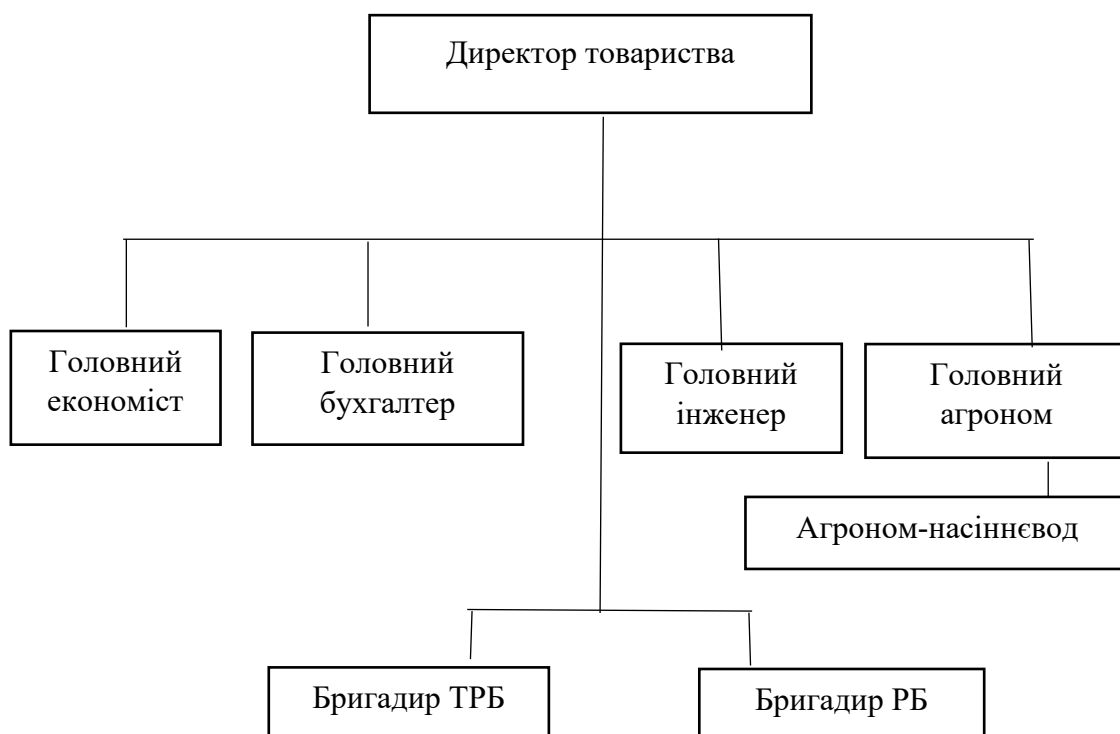

Рис. 2.1 Структура управління товариством

Аналіз цієї структури обумовив наступні висновки, по-перше, в товаристві побудована ефективна структура управління, яка не передбачає надмірного управлінського тиску на працівників, по-друге, результати діяльності агроформування свідчать, що сама структура є ефективною. Отже, за умов незмінності спеціалізації в товаристві потреби в зміні структури управління немає.

Стосовно спеціалізації агроформування бачимо з рис. 2.2, що з 2020 по 2024 р. вирощувалися переважно основні товарні культури – пшениця, кукурудза і соняшник, при цьому певні зміни в структурі сівозмін щорічно відбувалися і знайшли своє відображення в зміні структури товарної продукції по рокам. Крім того, наявні складські приміщення для зберігання насіння

сільськогосподарських культур вплинули на товарність ряду високоефективних з них, наприклад соняшника. Реалізації якого в 2021 році не відбувалося, а основний збут врожаю цього року відбувся в 2022 р.

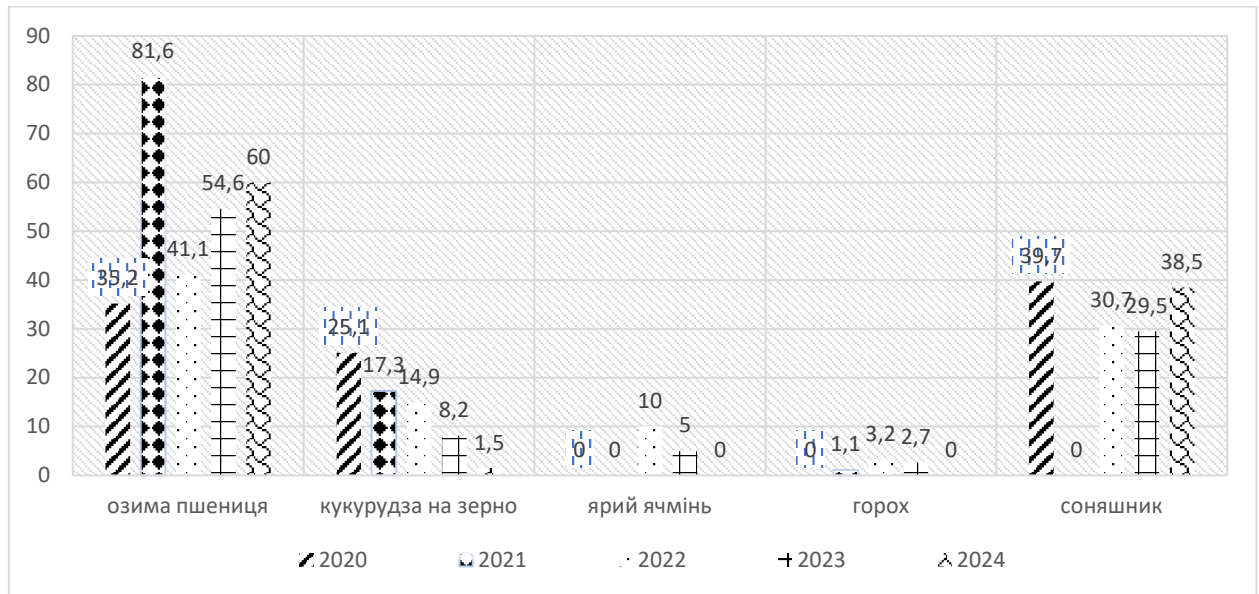

Рис. 2.2 Динаміка і структура виручки від реалізації в товаристві за 2020-2024 р., %

Найбільшу частку грошових надходжень товариству забезпечували такі культури як пшениця озима та соняшник, що визначили в середньому за п'ять років виробничий напрям діяльності в товаристві – зерно-олійний. Такі культури як кукурудза на зерно, ячмінь та горох суттєвого впливу на рівень грошових надходжень не мали.

Пряма залежність спеціалізації в агроформуванні відбувається від земельних ресурсів, які є в наявності у підприємства. Так, табл. 2.2 показує наявний базовий потенціал земельних угідь у динаміці та структурі, а також забезпеченість ним працівників ТОВ «ДВК».

Відмітимо, що даний ресурс за своїм складом в товаристві є стабільним і за весь час не змінився, що характерно для усіх видів земель. Відповідно і показники коефіцієнтів освоєння і розораності залишалися сталими весь цей період, на однаковому рівні – 1. Оскільки площа сільгоспугідь та ріллі однакова, землезабезпеченість розрахована на одного робітника змінювалася по рокам лише за рахунок зміни кількості персоналу підприємства, а оскільки

в 2020 р. і в 2024 р. чисельність була однаковою, то й значення землезабезпеченість була однаковою – 56,07 га припадає в обробітку на одного робітника.

Таблиця 2.1

Склад і структура земельних угідь

Показник	2020 р.		2021 р.		2022 р.		2023 р.		2024 р.	
	га	%	га	%	га	%	га	%	га	%
Земельна площа – всього	2523	100	2523	100	2523	100	2523	100	2523	100
в т.ч. с.-г. угіддя	2523	100	2523	100	2523	100	2523	100	2523	100
з них: рілля	2523	100	2523	100	2523	100	2523	100	2523	100
Коефіцієнт с.-г. освоєння	1		1		1		1		1	
Коефіцієнт розораності	1		1		1		1		1	
Кількість персоналу, осіб	45		45		46		47		45	
Припадає на одного робітника с.-г. угідь	56,07		56,07		54,85		53,68		56,07	

Зміни в складі трудових ресурсів в агроформуванні були також не значні і їх закономірності змін розглянемо в табл. 2.2, яка розкриє рівень використання цього ресурсу в підприємстві.

Таблиця 2.2

Рівень використання персоналу товариства

Показник	2020 р.	2021 р.	2022 р.	2023 р.	2024 р.	2024 до 2020, %
Кількість персоналу, осіб	45	45	46	47	45	100,0
Фактичні витрати праці, тис. люд.-год.	85,25	86,19	88,43	88,12	86,04	100,9
Трудова активність одного працівника, люд-год.	1894,5	1915,3	1922,4	1874,8	1912	100,9
Нормативний запас, тис. люд.- год.	86,63	86,63	88,55	90,48	86,86	100,3
Коефіцієнт використання робочого часу	0,98	0,99	1,0	0,97	0,99	101,0
Працевзабезпеченість	2	2	2	2	2	100,0

Використання персоналу на підприємстві було стабільним і раціональним, як показують розрахунки в табл. 2.2. Трудова активність робітників є високою, стабільною і раціональною, тобто час, який витрачався робітниками був в оптимальних нормативних межах витрат для аграрної галузі. Підтвердженням цього є значення показника «коефіцієнт використання часу» в межах одиниці за весь час аналізу. Такому результату сприяв високий рівень виробничого потенціалу капіталу, що пов'язаний зі значною активною часткою в вартості основних засобів та запасів. Розрахуємо ефективність використання в табл. 2.3.

Таблиця 2.3

Ефективність використання виробничих засобів

Показник	2020 р.	2021 р.	2022 р.	2023 р.	2024 р.	2024 до 2020, %
Вартість основних засобів, млн. грн.	93,98	94,63	94,57	87,5	79,65	84,8
Вартість оборотних засобів, млн. грн.	30,51	42,13	44,37	65,0	47,3	155,0
Вартість виробничого капіталу, млн грн.	124,50	136,76	138,95	152,5	126,95	102,0
Виручка від реалізації продукції, млн. грн.	37,30	50,26	47,00	94,4	108,7	в 2,9 рази
Капіталозабезпеченість, тис. грн.	3725,1	3750,8	3748,5	3468,1	3157,0	84,7
Капіталоозброєність, тис. грн.	2088,5	2102,9	2056,0	1861,7	1770,0	84,7
Фондовіддача, грн.	0,39	0,53	0,50	1,08	1,36	в 3,5 рази
Фондомісткість, грн.	2,56	1,89	2,0	0,93	0,74	28,7
Коефіцієнт обороту оборотного капіталу	1,22	1,19	1,06	1,45	2,30	188,5
Тривалість одного обороту оборотних засобів, дні	299	307	344	252	159	53,2
Норма прибутку, %	0,6	0,6	0,5	0,2	0,7	+0,1 в.п.

Оскільки період аналізу складає п'ять років є можливість простежити динаміку виробничого капіталу детально. Забезпеченість основними фондами зменшилася на 13,3% причиною змін стало зменшення вартості цих фондів на

аналогічний розмір за незмінних площ сільгоспугідь. Показник фондоозброєності має відповідну зміну (-13,3%), що зумовлено аналогічними тенденціями в розмірі основних засобів. Позитивним процесом є зростання ефективності використання основних засобів в 3,5 рази, що засвідчує більш раціональне використання цього ресурсу. Причиною таких змін стало суттєве зростання виручки від реалізації в 2,9 рази, що обумовлено зміною ринкових цін на сільськогосподарську продукцію.

Вартість другого елементу виробничого капіталу – оборотних засобів зросла на 55%, водночас підвищилася ефективність їх використання майже вдвічі. Так, тривалість одного обороту зменшилася на 140 днів, що показує пришвидшення обороту цього капіталу вдвічі. Узагальнюючим показником ефективності використання виробничого капіталу є норма прибутку, яка з 2020 по 2024 р. коливалася в діапазоні 0,2 – 0,7% (тобто була низькою), при цьому динаміка показника відображає зростання ефективності, що є сприятливим для діяльності агроформування.

Характерним для аналізу економічних процесів є визначення показників фінансової діяльності, які синтезують всі показники ефективності (табл. 2.4). Діяльність виробничо-збутова в агроформуванні була прибутковою, як показують дані табл. 2.4. Технологічна ефективність (врожайність) зернових культур знизилася, зростання показала така культура як соняшник (1,2%). Показники інтенсивності і ефективності використання всіх ресурсів зросли – земельних, трудових та капіталу в агроформуванні. Так, продуктивність праці зросла пропорційно зростанню виручки від реалізації продукції в 2,9 рази, як і використання землі і основних засобів.

Традиційні показники ефективності були не такими односпрямованими. Так, рівень рентабельності зменшився на 1,4 в.п., за весь період дослідження значення цього показника було на рівні самоокупності, тоді як показник норми прибутку зріс на 0,1 в.п., тобто підприємство весь час було прибутковим і господарська діяльність була самоокупною.

Таблиця 2.4

Показники виробничо-фінансової діяльності ТОВ «ДВК»

Показник	2020 р.	2021 р.	2022 р.	2023 р.	2024 р.	2024 р до 2020 р, %
Врожайність, ц/га:						
-озима пшениця	59,4	65,1	61,1	55,8	57,3	96,5
- кукурудза на зерно	87,3	96,5	90,5	84,1	79,9	91,5
- соняшник	24,6	-	27,3	25,5	24,9	101,2
Отримано на 100 га с.-г. угідь, тис. грн.						
– товарної продукції	1478	1992	1863	3741,6	4308,4	в 2,9 рази
– прибутку	32	31	27	12,9	33,1	103,4
Отримано товарної продукції, грн.:						
– на 1000 грн. основних засобів	390	530	500	1078,9	1364,7	в 3,5 рази
– на 1 середньорічного працівника, тис. грн.	828,8	1116,9	1021,8	2008,5	2415,6	в 2,9 рази
– на одну люд.-год.	437,5	583,2	531,5	1071,3	1263,4	в 2,9 рази
Рівень рентабельності, %	2,2	1,6	1,5	0,3	0,8	-1,4 в.п.
Норма прибутку, %	0,6	0,6	0,5	0,2	0,7	+0,1 в.п.

Відзначимо, що агроформування має належний економічний потенціал використання якого може бути більш ефективнішим, тому проведемо більш поглиблений аналіз основного виробничого засобу – земельного ресурсу, оскільки саме від нього будуть залежати всі результативні показники в виробничому осередку.

2.2. Економічна оцінка ефективності основних галузей господарства

У виробничому процесі в аграрній сфері поєднується велика кількість компонентів, одним із яких є земля. У зв'язку з цим важливим аспектом є організація оптимального її використання та дотримання співвідношення площ, які експлуатуються з тими, які закон законсервовані або підлягають поліпшенню. Початковий етап та основа будь-якого планування та

прогнозування полягає в знаходженні, систематизації та якісному аналізі вихідної інформації, яка в даному випадку відображає кількісну зміну площ за категоріями земель протягом 2020-2024 рр. для ТОВ «ДВК». Структуру посівних площ підприємства графічно відобразимо на рис. 2.3.

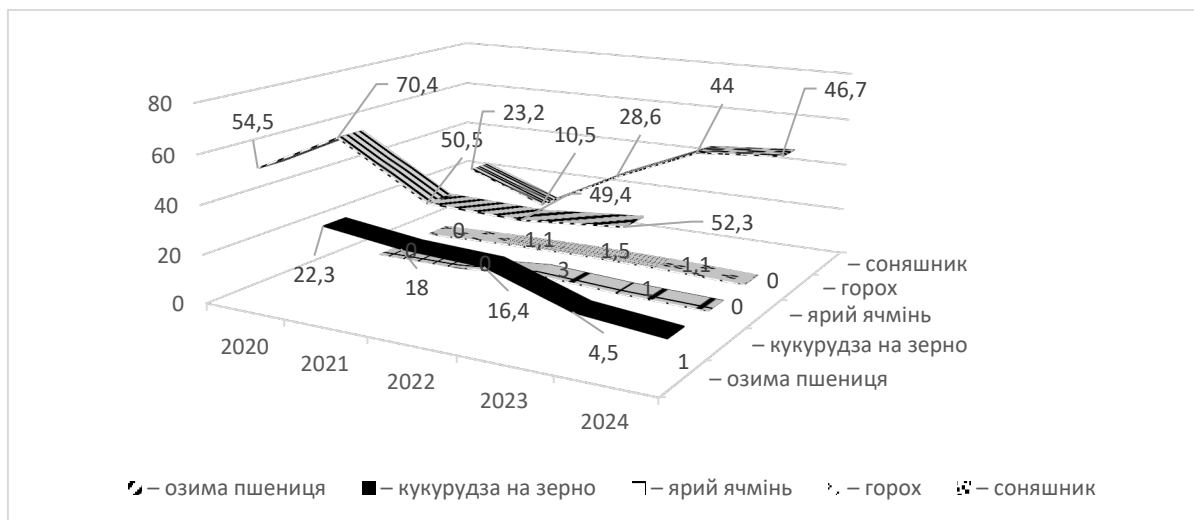

Рис. 2.3 Структура посівної площі підприємства, %

Як видно з рис. 2.3 в структурі посівних площ відбулися коливання і на 2024 р. посівна площа відводилась під вирощування соняшнику, кукурудзи на зерно та озимої пшениці. Діагностика загальних посівних площ в динаміці проведемо в табл. 2.5.

В товаристві, як показують дані табл. 2.5, посівна площа зросла на 4,2 %. Площа ріллі не зазнала відхилень, була однакова всі п'ять років. Площа пару зменшилася втричі і вона не відповідає науковим нормативам, а на поточний рік в товаристві відсутні площі під парами, тобто всі використовуються для вирощування сільськогосподарських культур.

Динаміка внесення мінеральних добрив (що дає найбільший ефект зростання та розвитку рослин), починаючи з 2021 року характеризується позитивним стабільним зростанням і сприятливо позначається на врожайності агрокультур.

Водночас відсутність внесення органічних добрив з 2023 р. негативно позначаються на екологічному стані ґрунтів.

Таблиця 2.5

Динаміка посівних площ підприємства

Показник	2020 р	2021р	2022 р	2023 р	2024 р	2024 до 2020, %
Площа посіву - всього, га	2373	2443	2453	2453	2473	104,2
Площа пару, га	150	80	70	70	50	33,3
Площа ріллі, га	2523	2523	2523	2523	2523	100,0
Площа, удобрена мінеральними добривами, га	2365	2437	2449	2453	2453	111,6
%	99,7	99,8	99,8	100,0	99,2	-0,5 в.п.
Площа, удобрена органічними добривами, га	8	6	4	-	-	-
%	0,3	0,2	0,2	-	-	-
Внесено добрив на 1 га:	86,3	60,9	70,4	98,8	101,4	117,5
- мінеральних в д.р., кг						
- органічних, т	2,5	1,8	1,0	-	-	-

Посівні площ мають пріоритетне значення для кінцевих результатів, тому використавши методи динаміки визначимо більш поглиблені зміни в цьому активі. В товаристві цей аналіз здійснимо і відобразимо в табл. 2.6.

Таблиця 2.6

Динаміка посівних площ

Рік	Посівна площа, га	Абсолютний приріст, га		Темп зростання, %		Темп приросту, %	
		базис.	ланцюг.	базис.	ланцюг.	базис.	ланцюг.
2020	2373	-	-	-	-	-	-
2021	2443	70	70	102,9	102,9	2,9	2,9
2022	2453	80	10	103,7	100,4	3,7	0,4
2023	2453	80	0	103,7	100,0	3,7	-
2024	2473	100	20	104,2	100,8	4,2	0,8

Як показують дані табл. 2.6 динаміка посівних площ починаючи з 2021 р. зростає. В 2022 і 2023 рр. змін не простежуються і з 2024 р. знов є зростання. Зробимо більш детальнішим аналіз трендів для вирівнювання змін посівних площ щорічно (без врахування площі пару). Графічно покажемо аналітичне вирівнювання посівних площ в ТОВ «ДВК» на рис. 2.4.

Бачимо рівняння тренду (прямолінійного) має вигляд: $y=21x + 2376$, яке засвідчує, що у 2019 році, тобто році, що передує досліджуваному, вирівняна посівна площа в товаристві становила 2376 га, а середній щорічний приріст посівних площ склав 21 га.

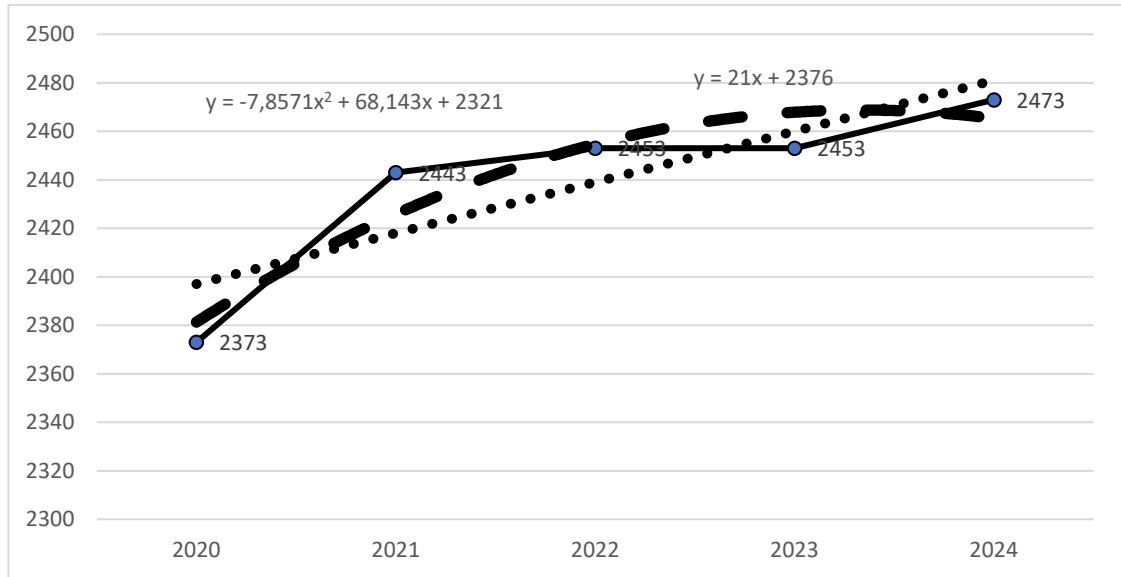

Рис. 2.4 Аналітичне вирівнювання посівних площ в ТОВ «ДВК», га

Поліноміального тренду $y = -7,8571x^2 + 68,143x + 2321$. Це означає, що у 2019 році, тобто році, що передує досліджуваному, вирівняна посівна площа в товаристві становила 2321, початкова швидкість її збільшення дорівнює – 68,14 га, а середнє уповільнення зміни щорічних площ посівів дорівнює – 7,8 га, отже для динамічного моделювання посівних площ більш обґрунтованим є дане рівняння. Оцінка використання землі проводиться за показниками інтенсивності, які розраховані в табл. 2.7.

Таблиця 2.7

Інтенсивність використання земельних

Показники	2020 р	2021р	2022 р	2023 р	2024 р
Загальна земельна площа	2523	2523	2523	2523	2523
В т.ч. с.-г. угіддя	2523	2523	2523	2523	2523
Із них: - рілля	2523	2523	2523	2523	2523
Коефіцієнт освоєння	1	1	1	1	1
Коефіцієнт розорення	1	1	1	1	1
Питома вага інтенсивних культур	0,64	0,59	0,66	0,74	0,78

Земельний ресурс товариства використовується інтенсивно, підтверджує це розраховані коефіцієнти, які дорівнюють одиниці. Всі площі в господарстві розорені і використовуються як ріллі. Одночасно питома вага інтенсивних культур зростає на 0,14 в.п., що підтверджує ці процеси і показує, що $\frac{3}{4}$ всіх площ виснажуються та їх відновлення є необхідною умовою здійснення діяльності.

Використання цього ресурсу проявляється в натуральних показниках, одним з яких є валовий збір культур сільськогосподарських. Динаміку його в підприємстві представимо на рис. 2.5.

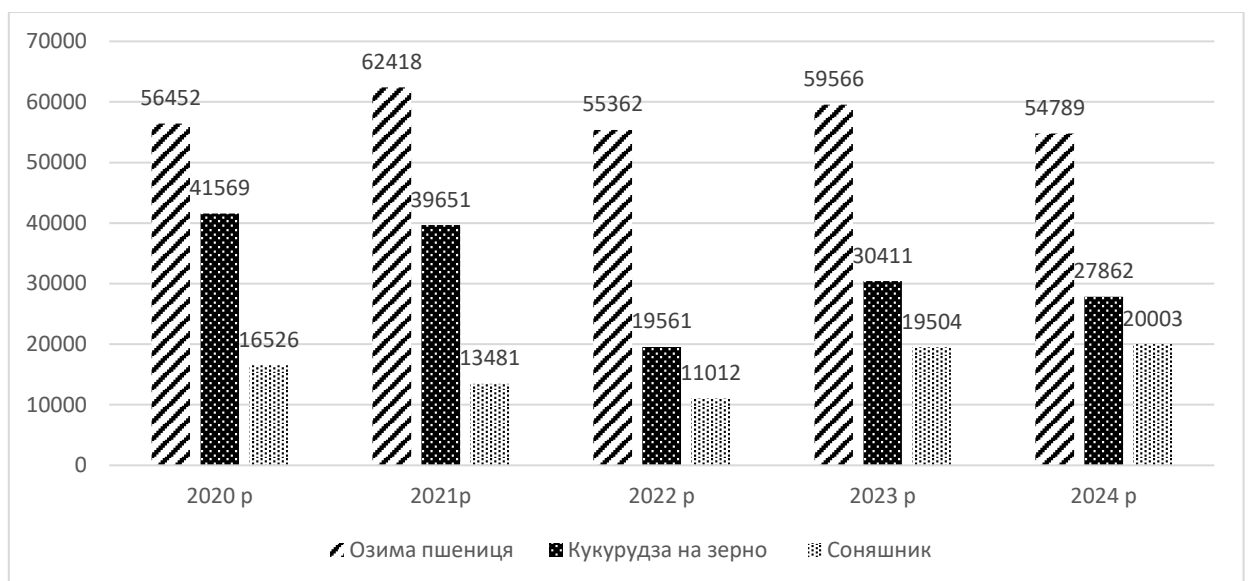

Рис. 2.5 Динаміка валового збору основних сільськогосподарських культур, ц

Найбільший обсяг зборів маємо з озимої пшениці, найнижчі – соняшнику. Зазначимо, що даний показник коливається по рокам і за культурами. Знаючи ці дві величини – площа і збір – визначимо такий показник як продуктивність одного гектара – врожайність. Врожайність основних видів сільськогосподарських культур залежить також від вартісних показника, витрат на один гектар.

Фактори, що визначають собівартість вирощування основних сільськогосподарських культур в товаристві надані в табл. 2.8.

Таблиця 2.8

Фактори, що визначають собівартість вирощування основних
сільськогосподарських культур

Показник	Культура	2020 р	2021р	2022 р	2023 р	2024 р	2024 до 2020, %
Врожайність ц/га	-озима пшениця	59,4	65,1	61,1	55,8	57,3	96,5
	- кукурудза на зерно	87,3	96,5	90,5	84,1	79,9	91,5
	- соняшник	24,6	-	27,3	25,5	24,9	101,2
Витрати на 1 га посіву, тис. грн.	-озима пшениця	18,9	19,6	20,4	23,3	24,8	101,2
	- кукурудза на зерно	17,7	18,0	20,5	22,6	18,9	106,8
	- соняшник	16,2	22,5	26,9	24,0	23,7	146,3

Розраховані показники висвітлюють тенденцію, що незначне зростання витрат на вирощування зернових культур призвело до зниження їх врожайності, тоді як зростання витрат на вирощування соняшника на 1 га призвело до підвищення врожайності цієї культури. Однак темпи зниження і зростання між цими факторами не пропорційні.

Наступним визначним фактором впливу на результативність використання земель і валового виробництва є витрата часу робітників при вирощуванні та збиранні врожаю сільськогосподарських культур. Розглянемо трудомісткість при вирощуванні продукції рослинництва в табл. 2.9.

За період 2020-2024 рр. найменш трудомісткою при вирощуванні сільськогосподарською культурою була озима пшениця, витрати часу живої праці робітників за наявного виробничого потенціалу на 1 ц її не перевищили 1 люд.-год. При вирощуванні кукурудзи на зерно та соняшнику натуральний показник продуктивності праці був вищим за одиницю. Можна зробити висновок, що товариство забезпечене достатньою мірою технікою для вирощування сільгоспкультур і використання живої праці є мінімальним.

Натуральні показники продуктивності праці

Рік	Показник	Культура		
		озима пшениця	кукурудза	соняшник
2020	Вироблено продукції, ц	56452	41569	16526
	Прямі затрати праці, тис. люд.-год.	49,11	42,0	15,86
	Продуктивність праці, люд.-год.	0,87	1,01	0,96
2021	Вироблено продукції, ц	62418	39651	13481
	Прямі затрати праці, тис. люд.-год.	56,18	42,43	16,45
	Продуктивність праці, люд.-год.	0,90	1,07	1,22
2022	Вироблено продукції, ц	55362	19561	11012
	Прямі затрати праці, тис. люд.-год.	48,16	21,71	12,44
	Продуктивність праці, люд.-год.	0,87	1,11	1,13
2023	Вироблено продукції, ц	59566	30411	19504
	Прямі затрати праці, тис. люд.-год.	56,59	34,97	24,77
	Продуктивність праці, люд.-год.	0,95	1,15	1,27
2024	Вироблено продукції, ц	54789	27862	20003
	Прямі затрати праці, тис. люд.-год.	53,69	30,37	21,8
	Продуктивність праці, люд.-год.	0,98	1,09	1,12
2024 до 2020, %	Продуктивність праці, люд.-год.	112,6	107,9	116,7

Слід зазначити, що хоча в останні роки у процесі реалізації облікової політики в товаристві поступово відбувається оновлення активної частки основних засобів (машин, тракторів, комбайнів, інших транспортних засобів та агрегатів) поки суттєвих позитивних змін не відбулося і показник трудомісткості зріс при вирощуванні озимої пшениці на 12,6%, кукурудзи на зерно – 7,9% і соняшнику – 16,7%.

Слід звернути увагу на той факт, що в даний час у країнах з розвиненим сільським господарством спостерігається тенденція скорочення абсолютної та відносної чисельності сільськогосподарських машин. Але це не слід розцінювати як зниження технічної оснащеності аграрного виробництва, оскільки скорочення машинно-тракторного парку у даному випадку відбувається на тлі зміни покоління машин, вдосконалення їх конструкції, підвищення потужності, надійності, якості, комфортності тощо [12]. В

товаристві поступово застосовується аналогічна політика з зміною покоління машин, використанням більш сучасних високопродуктивних агрегатів. Тобто для ТОВ «ДВК» актуальним залишається значимість проблеми оснащення їх технікою, оскільки це має не тільки економічне, а й велике соціальне значення (зниження трудомісткості виробництва).

Узагальнення показників економічної ефективності діяльності підприємства відобразимо в таблиці 2.10.

Таблиця 2.10

Економічна ефективність виробництва і реалізації
сільськогосподарської продукції

Показники	2020 р	2021р	2022 р	2023 р	2024 р	2024 до 2020, %
Валова продукція, млн. грн.	21,5	38,9	33,6	74,1	80,9	в 3,8 рази
Виручка від реалізації продукції, млн. грн.	37,30	50,26	47,00	94,4	108,7	в 2,9 рази
Собівартість - всього, млн. грн.	36,49	49,48	46,32	94,08	107,91	295,7
Прибуток, тис. грн.	807,4	782,1	681,21	326,7	834,6	103,4
Рівень рентабельності – всього, %	2,2	1,6	1,5	0,3	0,8	-1,4 в.п.

Товариство, як показують дані табл. 2.10, проводить бізнес-процеси прибутково, загальний прибуток зріс на 3,4% і за весь період мав позитивне значення цього показника. Однак ефективність є низькою діяльності і своєю виручкою підприємство покриває витрати, отримуючи незначні прибутки на одиницю витрат. В 2024 р. цей показник досяг значення майже 0,01 грн. прибутку на 1 грн. витрат.

Ключовим показником рівня економічної ефективності відтворення земельних ресурсів у сільськогосподарському виробництві є виробництво продукції з одиниці земельної площі в натуральному та вартісному вираженні. Для встановлення ефективності використання сільськогосподарських угідь в натуральних вимірниках розрахуємо показники і занесемо результати в табл. 2.11.

Таблиця 2.11

Динаміка натуральних показників ефективності землекористування

Показник	2020 р	2021р	2022 р	2023 р	2024 р	2024 до 2020, %
Врожайність, ц/га:						
-озима пшениця	59,4	65,1	61,1	55,8	57,3	96,5
- кукурудза на зерно	87,3	96,5	90,5	84,1	79,9	91,5
- соняшник	24,6	-	27,3	25,5	24,9	101,2
Припадає на 1 робітника, га:						
с.-г. угідь	56,07	56,07	54,85	53,68	56,07	100,0
рілля	56,07	56,07	54,85	53,68	56,07	100,0
Припадає енергетичних потужностей на одиницю с.-г. угідь, кВт	1,3	1,4	1,2	1,25	1,3	100,0
Навантаження ріллі на 1 трактор, га	354,5	360,2	396,5	415,0	412,6	116,4

Спостерігається зростання виробництва сільськогосподарської продукції (на 1 га площі посівів) при вирощуванні соняшнику, що насамперед пов'язано зі збільшенням виробничих витрат. Врожайність зернових культур зменшилася, так як витрати на їх вирощування майже не змінилися при тенденції зростання цін на сировину.

Землезабезпеченість не змінилася і одним робітником як в 2020 р. так і в 2024 р. обробляється однакова кількість ріллі і сільськогосподарських угідь – 56,07 га. Витрата енергетичних ресурсів на одиницю сільськогосподарських угідь не змінилася, що пов'язано з використанням у виробництві силових агрегатів з однаковими витратами енергії, тобто суттєвої модернізації активної частини основних засобів не відбулося. Підтверджує дану ситуацію зростання навантаження на один трактор обробітку площ ріллі – на 16,4%.

Для порівняльної оцінки ефективності відтворення та використання земель агроформування доцільно використовувати вартісні показники (табл. 2.12). Оскільки темпи зростання виручки від реалізації продукції сільського господарства перевищують темпи зростання витрат на її виробництво, то

чистий прибуток, отриманий ТОВ «ДВК» збільшився за досліджуваний період на 3,4% в розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь.

Таблиця 2.12

Динаміка вартісних показників ефективності землекористування

Показник	2020 р	2021р	2022 р	2023 р	2024 р	2024 до 2020, %
Припадає вартість активної частини основних виробничих засобів на 100 га с.-г. угідь, тис. грн.	2125,1	2250,8	2008,5	2368,1	2021,0	95,1
Припадає витрат на виробництво продукції рослинництва на 1 га ріллі, тис. грн.	14,46	19,61	18,36	27,28	29,77	205,9
Отримано на 100 га с.-г. угідь, тис. грн.						
– валової продукції	852,2	1541,8	1331,7	2937,0	3206,5	в 3,8 рази
– товарної продукції	1478	1992	1863	3741,6	4308,4	в 2,9 рази
– прибутку (збитку)	32	31	27	12,9	33,1	103,4

Незважаючи на зростання витрат на основне виробництво, прибуток від реалізації продукції сільського господарства збільшився, що говорить про раціональне землекористування в товаристві.

Непрямі або відносні показники оцінки результатів відтворення земельних ресурсів у сільському господарстві можна розглядати як додаткові оціночні критерії. Так, в товаристві знизилася не суттєво (на 4,5%) активна частка основних засобів, яка припадає на 100 га сільськогосподарських угідь і підтверджує тенденцію щодо поступового оновлення цього активу в товаристві. Хоча витрати на вирощування продукції рослинництва в розрахунку на 1 га посіву зросли в двічі суттєво на врожайність культур це вплинуло, що пов'язано зі зростанням ринкових цін на енергоносії, добрива, паливо тощо.

Отже, в цілому в товаристві земля використовується раціонально і ефективно, однак було б доцільно визначити вплив факторів на ці процеси та її відтворення.

2.3. Вплив факторів на ефективність використання земельних ресурсів в сільськогосподарському підприємстві

Вирішення проблеми ефективного використання та відтворення земельних ресурсів в ТОВ «ДВК» на поточному етапі розвитку є важливим. Відзначимо, що розмір виручки та прибуток від реалізації продукції сільського господарства в багатьох чому залежить від врожайності. В даний час використання високопродуктивних, стійких до хвороб сортів культур, точної системи землеробства, інноваційної техніки дозволить товариству підвищувати валові показники (збори) і в кінцевому підсумку мати більший прибуток від діяльності. Проаналізувати вплив факторів на ефективність краще з врахуванням тенденцій притаманних не лише одному аграрному підприємству, а розглянути їх для певного кола господарств. Так, простежимо вплив розміру посівних площ на ефективність використання та відтворення земельних ресурсів за вибіркою господарств Дніпропетровської області (табл. 2.13). Аналіз результатів господарської діяльності аграрних підприємств Дніпропетровської області за період за 2024 р. показав, що найефективніше процес використання та відтворення земельних ресурсів вівся у аграрних підприємствах третьої групи, що мають посівні площі від 1 000 до 1 500 га. Тобто даний розмір показував найкращі результативні показники діяльності вибірки. Прибуток на 1 га посівних площ був найбільшим і складав 44,6 тис. грн.

На ефективність відтворення земельних ресурсів крім розміру посівних площ впливають багато факторів. Для оцінки тісноти зв'язки між

результативним показником та факторами розроблені кореляційно-регресійні моделі.

Таблиця 2.13

Вплив площі посівів на показники ефективності використання та відтворення земельних ресурсів сільськогосподарських підприємств Дніпропетровської області, 2024 р.

Показник	Площа посіву, га			
	до 450	451-1000	1001-1500	більше 1501
	групи			
	1	2	3	4
Кількість підприємств, од.	5	5	3	4
Середня посівна площа, га	221	659	1301	1745
Приходиться посівних площ на 1 працівника, га	29,5	61,3	63,3	42,4
Врожайність зернових культур, ц/га	26,8	30,4	33,6	42,6
Припадає основних засобів на 1 га посівних площ, тис. грн.	456,2	511,6	499,6	533,9
Отримано на 1 га посівних площ, тис. грн.				
- товарної продукції	563,5	9852,3	1012,2	1756,3
- прибутку (збитку)	10,4	32,5	44,6	39,9
Розораність с.-г. угідь, %	95,6	94,8	98,5	97,7

Як результативний показник взято прибуток від реалізації сільськогосподарської продукції (Y). Розрахунок впливу факторів за показниками за 2024 рік визначався загалом за аграрними підприємствами Дніпропетровської області.

Найважливішим показником із сукупності, що визначають ефективність використання будь-якого ресурсу і в тому числі земельного, є фінансовий результат (прибуток). Головними факторами, що впливають на останній, є собівартість і виручка, але водночас час існують й інші фактори, що також впливають на нього. Для визначення ступеня впливу факторів на фінансовий результат також було застосовано регресійний аналіз багато факторної моделі

зв'язку. Як фактори, що впливають на прибуток - Y , були використані наступні фактори:

X_1 – посівна площа, га;

X_2 – врожайність зернових та зернобобових культур, ц/га;

X_3 – середньорічна вартість основних засобів у розрахунку на 1 га посівних площ, тис. грн.;

X_4 – середньорічна чисельність працівників у розрахунку на 1 га посівних площ, осіб;

X_5 - середньорічна заробітна плата одного робітника, тис. грн.

В результаті проведення кореляційно-регресійного аналізу отримано рівняння регресії:

$$Y = -2132,06 + 1,12 X_1 + 374,55X_2 + 0,14 X_3 - 118,61 X_4 + 0,33 X_5.$$

Ступінь впливу відібраних факторів на результативний показник визначається на підставі отриманих коефіцієнтів множинної кореляції та детермінації. Загальні параметри моделі: множинний R – 0,714, тобто зв'язок між відібраними факторами висока. R квадрат – 0,611, тобто загальний вплив відібраних факторів на прибуток становило 61,1 %. Тіснота зв'язку між прибутком і вартістю основних засобів висока, тобто їх вартість має сильний вплив на прибуток. Тіснота зв'язку помірна між прибутком і середньорічною чисельністю працівників, їх заробітною платою, врожайністю.

Відповідно до значень прибутку, отриманих за 2024 рік у розрахунку на 1 га посівних площ у кожній групі аграрних підприємств, утвореної щодо наявних у них розмірів посівних площ, визначено коефіцієнти ефективності використання та відтворення земельних ресурсів (табл. 2.14).

Найвище значення прибутку з розрахунку на 1 га посівних площ – 10,0 тис. грн. прийнято за вихідний (базовий) показник, що дорівнює 1. Саме (за даними табл. 2.14) підприємства тертої групи мають найбільш сприятливе співвідношення факторів, що впливають на ефективність використання та відтворення земельних ресурсів. Розмір посівних площ аграрних підприємств

є одним із головних факторів, що впливають на ефективність використання та відтворення земельних ресурсів.

Таблиця 2.14

Розподіл груп аграрних підприємств Дніпропетровської області в залежності від ефективності відтворення земельних ресурсів

Показник	Значення			
	3	4	2	1
Група підприємств				
Прибуток у розрахунку на 1 га посівних площ, тис. грн.	44,6	39,9	32,5	10,4
Стандартне значення	10,0	10,0	10,0	10,0
Коефіцієнт	0,91	2,6	3,3	3,0

Проте в даний час спостерігається виведення орних земель із обороту, що пов'язано з нестабільністю зовнішнього середовища, непередбачуваністю процесів та можливостей врахувати ризики.

Як зазначалося, на ефективність використання та відтворення земельних ресурсів впливають багато факторів. В даний час досить великий вплив надають інноваційні фактори, а саме інноваційні технології та розробки, що мають застосування у сільськогосподарському виробництві.

Висновки до другого розділу

В ТОВ «ДВК» Синельниківського району Дніпропетровської області сформована збалансована ієрархічна структура управління, яка є ефективною, не передбачає надмірного управлінського тиску на працівників і показує високі результативні показники діяльності. В середньому за п'ять років виробничий напрям діяльності – зерно-олійний.

Діяльність в агроформуванні була прибутковою. Технологічна ефективність у зернових культур знизилася, 1,2% зростання у соняшника. Показники інтенсивності і ефективності використання всіх ресурсів зросли – земельних, трудових та капіталу в агроформуванні. Продуктивність праці зросла пропорційно зростанню виручки від реалізації продукції в 2,9 рази.

Традиційні показники ефективності були не такими односпрямованими. Рівень рентабельності зменшився на 1,4 в.п., за весь період дослідження значення цього показника було на рівні самоокупності, тоді як показник норми прибутку зріс на 0,1 в.п., тобто підприємство весь час було прибутковим і господарська діяльність була самоокупною.

В структурі посівних площ відбулися коливання. В 2024 р. вирощувалися соняшник, кукурудза на зерно та озима пшениця. Зросла на 4,2 % посівна площа. Середній щорічний приріст посівних площ склав 21 га. Площа ріллі була однаковою всі п'ять років. Площа пару зменшилася втричі і вона не відповідає науковим нормативам, а в 2025 р. площі під пар не відводилась. Динаміка внесення мінеральних добрив починаючи з 2021 року характеризується позитивним стабільним зростанням і сприятливо позначається на врожайності агрокультур. Водночас відсутність внесення органічних добрив з 2023 р. негативно позначаються на екологічному стані ґрунтів.

Земельний ресурс товариства використовується інтенсивно, всі відповідні коефіцієнти дорівнюють одиниці. Всі площі в господарстві є ріллею. Одночасно питома вага інтенсивних культур зростає на 0,14 в.п., що підтверджує ці процеси і показує, що $\frac{3}{4}$ всіх площ виснажуються та їх відновлення є необхідною умовою здійснення діяльності.

Динаміка натуральних показників ефективності землекористування показує зростання виробництва сільськогосподарської продукції (на 1 га площі посівів) при вирощуванні соняшнику, що насамперед пов'язано зі збільшенням виробничих витрат. Врожайність зернових культур зменшилася, так як витрати на їх вирощування майже не змінилися при тенденції зростання цін на сировину.

Землезабезпеченість не змінилася, одним робітником обробляється 56,07 га. Витрата енергетичних ресурсів на одиницю сільськогосподарських угідь не змінилася, що пов'язано з використанням у виробництві силових аграрегатів з однаковими витратами енергії, тобто суттєвої модернізації

активної частини основних засобів не відбулося. Підтверджує дану ситуацію зростання навантаження на один трактор обробітку площ ріллі – на 16,4%.

Динаміка вартісних показників ефективності землекористування показала, що оскільки темпи зростання виручки від реалізації продукції сільського господарства перевищують темпи зростання витрат на її виробництво, то чистий прибуток, отриманий ТОВ «ДВК» збільшився за досліджуваний період на 3,4% в розрахунку на 100 га угідь.

Непрямі або відносні показники оцінки результатів відтворення земельних ресурсів у сільському господарстві можна розглядати як додаткові оціночні критерії. Так, в товаристві знизилася не суттєво (на 4,5%) активна частка основних засобів, яка припадає на 100 га сільськогосподарських угідь і підтверджує тенденцію щодо поступового оновлення цього активу в товаристві. Хоча витрати на вирощування продукції рослинництва в розрахунку на 1 га посіву зросли в двічі суттєво на врожайність культур це вплинуло, що пов'язано зі зростанням ринкових цін на енергоносії, добрива, паливо тощо.

РОЗДІЛ 3 НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ У СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОМУ ПІДПРИЄМСТВІ

3.1. Вдосконалення структури виробництва та якості продукції

Особливу роль удосконалення механізму управління земельними ресурсами та їх відтворенням у галузі мають посилитися прогностні і планові процеси в даному напрямку, що сприятиме вирішенню екологічних, економічних та інших завдань. В аграрному секторі підґрунтям зростання ефективності експлуатації землі є її ресурсні можливості. Нині у зв'язку з практично розповсюдженим процесом погіршенням родючості її необхідно вжити певних кроків для збереження і підтримки її природного стану, а також підвищити економічний тип та досягти раціональності при користуванні наявних у агроформувань ресурсів. Використання методів - економічних, статистичних, допомагає вирішити цю перешкоду.

В наявності є доволі значна кількість підходів щодо побудови економіко-математичних і інших моделей, що застосовуються при характеристиці ефективності аграрного землекористування. У них визначено умови, що впливають на даний процес ефективності та пропонуються відповідні оціночні критерії.

Обґрунтування прогностних значень щодо структури посівних площ та ефекту від використання земельного фонду у ТОВ «ДВК» Синельниківського району Дніпропетровської області для кожного сценарію розвитку діяльності було здійснено за допомогою моделювання економіко-математичного задля оптимізації галузевої структури виробництва. Розробка моделі включає наступну інформацію:

- площі ріллі, наявні у розпорядженні ТОВ «ДВК» Синельниківського району, а також розміри чорного пару в ньому;

- динаміка врожайності культур;
- поточні ціни на продукцію рослинництва за видами на ринку Дніпропетровського регіону;
- середній за п'ять років рівень витрат у розрахунку на 1 га відповідної культури в ТОВ «ДВК»;
- сучасні наукові агротехнічні норми, які обґрунтовані та скориговані на досвід ведення економічно доцільних сівозмін, але не суперечать законам землеробства та екологічним вимогам;
- стратегічні орієнтири з розширення чи ліквідації підгалузей рослинництва в агроформуванні;
- наявність ґрунтовідновлювальних технологій, необхідних для його відновлення і розмір потенційних витрат на 1 га посіву.

Система змінних економіко-математичної моделі представлена такими типами: основні та допоміжні. Перші представлені посівними площами:

X_i -площі посіву i -ої сільськогосподарської культури, га.

У цільовому (оптимальному) сценарії додаткові змінні, що пов'язано з планованим розширенням використовуваної площі і активізацією впровадження різних варіантів сівозмін представлені такими змінними є:

X_j^d розмір додаткової площі (чорний пар або додаткова оренда) для використання агрофірмою i -го виду, га:

X_i^M - площа ріллі, що підлягає для проведення ґрунтовідновлювальних заходів i -го виду, га.

У моделі передбачені дві допоміжні змінні:

X^V – загальна річна сума виручки в агроформуванні, тис. грн.;

X^N – загальна річна сума виробничих витрат в агроформуванні, тис. грн.

На перераховані змінні накладаються такі обмеження, властиві класичному моделюванню щодо створення найкращої галузевої структури виробництва, але з урахуванням специфіки сукупності умов для кожного сценарію.

Одними з головних в моделі є обмеження за розміром ріллі і витрат.

Обмеження щодо площі ріллі гарантує, що посіви всіх культур дорівнюватимуть фактичному/планованому розміру ріллі сільськогосподарському підприємству: $a_i X_i \leq A_i$, a_i - витрати ріллі в розрахунку на 1 га посіву i -ої сільськогосподарської культури; A_i - наявність ріллі в господарстві.

У поточному та плануємому варіантах площа ріллі визначена у фактичному її розмірі відповідно до звітності ТОВ «ДВК», у перспективному сценарії площа ріллі збільшена на потенційний приріст за рахунок додаткових площ (оренда додаткових угідь) за різних сценаріїв сівозмін. У цільовому сценарії в дане обмеження буде додана змінна, що відображає додатково введена площа ріллі в господарській оборот після застосування першого варіанту сівозміни: $a_i X_i \leq A_i + X_p^d$, де X_p^d - площа вводиться в обіг (з резервів, оренди, купівлі) ТОВ «ДВК» ріллі, га.

Першими додатковими обмеженнями є пов'язані з науково-обґрунтованими межами включення до сівозміни культур, скоригованими на фактичний досвід обробітку їх у товаристві та спеціалізацію діяльності: $X_i \leq/\geq S_i$, де S_i - верхні або нижні межі насичення сівозмін окремими сільськогосподарськими культурами або групами культур i -го виду. Наступним обмеженням щодо забезпеченості озимих культур якісними попередниками: $X_i \leq \delta X_{ij}$, де X_{ij} - площа посіву i -ої озимої культури; X_{ij}^p - площа посіву i -ої сільськогосподарської культури; δ - коефіцієнт можливого використання посівів i -ої сільськогосподарської культури як попередника під озимі.

Допоміжними є обмеження щодо визначення сумарних фінансових показників: вартості товарної продукції та виробничих витрат.

У даній моделі необхідно під кожен культуру відвести такі посівні площі, при яких досягається максимальний економічний ефект (максимальне валове виробництво, прибуток і мінімальні витрати).

Структура посівних площ повинна бути розрахована таким чином, щоб обсяги отриманої продукції рослинництва дозволяли забезпечити: насінням

власне виробництво, а також виконання договірних зобов'язань про поставку продукції. Цільовий функцією, розробленою моделі, є отримання максимуму валового доходу від реалізації продукції рослинництва. Для складання моделі оптимізації структури посівних площ необхідно проаналізувати і обробити вихідну інформацію (табл. 3.1), що є у річній бухгалтерській звітності (за 5 років).

Таблиця 3.1

Сівозміни в ТОВ «ДВК» Синельниківського району

Сівозміна 1		Сівозміна 2		Сівозміна 3	
№ поля	Сільськогосподарська культура	№ поля	Сільськогосподарська культура	№ поля	Сільськогосподарська культура
1	Озима пшениця	1	Ярий ячмінь	1	Кукурудза на зерно
2	Кукурудза на зерно	2	Горох	2	Ярий ячмінь
3	Ярий ячмінь	3	Соняшник	3	Гречка
4	Горох	4	Озима пшениця	4	Озима пшениця
5	Соняшник	5	Соняшник	5	Горох
6	Ріпак	6	Кукурудза на зерно	6	Соняшник
				7	Ріпак

Визначившись з критерієм оптимальності, складаємо математичні моделі (табл. 3.2).

Система обмежень для ТОВ «ДВК» Синельниківського району:

- За площами товариства – в цілому: $S_1 + S_2 + S_3 = 2523$
 - за сівозміною 1 (площа): $X_1 + X_2 + X_3 + X_4 + X_5 + X_6 \leq 0$
 - за сівозміною 2 (площа): $Y_1 + Y_2 + Y_3 + Y_4 + Y_5 + Y_6 \leq 0$
 - за сівозміною 3 (площа): $N_1 + N_2 + N_3 + N_4 + N_5 + N_6 + N_7 \leq 0$
- За співвідношенням площ у сівозміні 1:
 - за площею озимої пшениці, га: $X_1 \geq 0,33S_1$
 - за площею кукурудзи на зерно, га: $X_2 \geq 0,10S_1$
 - за площею ярого ячменю, га: $X_3 \geq 0,05S_1$
 - за площею гороху, га: $X_4 \geq 0,05S_1$
 - за площею соняшнику, га: $X_5 \geq 0,35S_1$

- за площею ріпаку, га: $X_6 \geq 0,12S_1$

Таблиця 3.2

Система змінних моделі

Сівозміна 1		Сівозміна 2		Сівозміна 3	
Змін-на	Культура	Змін-на	Культура	Змін-на	Культура
X_1	Озима пшениця	Y_1	Ярий ячмінь	N_1	Кукурудза на зерно
X_2	Кукурудза на зерно	Y_2	Горох	N_2	Ярий ячмінь
X_3	Ярий ячмінь	Y_3	Соняшник	N_3	Гречка
X_4	Горох	Y_4	Озима пшениця	N_4	Озима пшениця
X_5	Соняшник	Y_5	Соняшник	N_5	Горох
X_6	Ріпак	Y_6	Кукурудза на зерно	N_6	Соняшник
S_1	Площа сівозміни 1	S_2	Площа сівозміни 2	N_7	Ріпак
				S_3	Площа сівозміни 3
C_1	Фактичні витрати праці – всього, тис. люд.-год.				
C_2	Витрати матеріально-грошові – всього, тис. грн.				
C_3	Поточні ціни реалізації, грн.				

3. За співвідношенням площ у сівозміні 2:

- за площею ярого ячменю, га: $Y_1 \geq 0,05S_2$
- за площею гороху, га: $Y_2 \geq 0,05S_2$
- за площею соняшнику, га: $Y_3 \geq 0,35S_2$
- за площею озимої пшениці, га: $Y_4 \geq 0,25S_2$
- за площею соняшнику, га: $Y_5 \geq 0,25S_2$
- за площею кукурудзи на зерно, га: $Y_6 \geq 0,05S_2$

4. За співвідношенням площ у сівозміні 3:

- за площею кукурудзи на зерно, га: $N_1 \geq 0,05S_3$
- за площею ярого ячменю, га: $N_2 \geq 0,05S_3$
- за площею гречки, га: $N_3 \geq 0,05S_3$
- за площею озимої пшениці, га: $N_4 \geq 0,35S_3$
- за площею гороху, га: $N_5 \geq 0,25S_3$
- за площею соняшнику, га: $N_6 \geq 0,25S_3$
- за площею ріпака, га: $N_7 \geq 0,05S_3$

5. Цільова функція є максимум валового прибутку: $F = \text{ТП} - C$ (max)

Здійснимо розрахунок за допомогою програмного забезпечення і в результаті отримаємо наступні варіанти для розміщення культур в сівозмінах (табл. 3.3).

Таблиця 3.3

Сівозміни в ТОВ «ДВК» Синельниківського району

Культура	Сівозміна		
	№1	№2	№3
Кукурудза на зерно	125	100	80
Ярий ячмінь	85	40	40
Гречка	-	-	20
Озима пшениця	260	350	290
Горох	10	40	20
Соняшник	205	370	215
Ріпак	155	-	118
Разом	840	900	783
Всього	2523		

За табл. 3.3 в першій і другій сівозміні рекомендується вирощувати такі культури як кукурудза на зерно 125 га і 100 га відповідно, ярий ячмінь – 85 га і 40 га, озиму пшеницю – 260 га і 350 га, горох – 10 і 40 га, соняшник – 205 і 350 га, ріпак – 155 га. Третій варіант сівозмін передбачає введення в обіг крім ріпаку ще й гречку у розмірі 20 га для дотримання принципу сприятливих попередників. Із цих даних видно, що всі культури достатньо рівномірно розподілені за впровадженими в агроформуванні сівозмінами. В усіх трьох сівозмінах в наявності є озима пшениця, соняшник, ярий ячмінь, горох, кукурудза на зерно, ріпак присутній в сівозміні 1 і 3, гречка в 3 сівозміні. Введення гречки в сівозміну стало можливим за рахунок відмови від чорного пару.

В табл. 3.4 приведена оцінка зміни структури посівних площ на перспективу в ТОВ «ДВК». З табл. 3.4 видно, що при впровадженні моделі, яка буде враховувати наукові здобутки щодо обмеження площ під певні культури, оптимальних попередників. В агроформуванні планується ввести в

сівозміну ріпак, а також ячмінь, горох, які вже раніше вирощувалися в товаристві, тобто розширення асортименту пропонованої продукції.

Таблиця 3.4

Структура посівних площ в ТОВ «ДВК» на перспективу

Культура	Площа, га		Структура, %	
	2024 р	2026 р	2024 р	2026 р
Кукурудза на зерно	250	305	10,1	12,1
Ярий ячмінь	-	165	-	6,5
Гречка	-	20	-	0,8
Озима пшениця	1050	900	42,5	35,7
Горох	-	70	-	2,8
Соняшник	1223	790	47,4	31,3
Ріпак		273	-	10,8
Разом	2473	2523	100	100

Така культура як гречка пропонується вперше в господарську діяльність, так як була врахована ринкова кон'юнктура щодо даної культури, її висока рентабельність і те, що вона виступає гарним попередником для ряду інших культур. Оптимізація посівних площ передбачає суттєву зміну у структурі вирощуваної продукції в агроформуванні. З метою розширення можливостей вирощування ряду додаткових культур запропоновано площу чорного пару ввести використати для посіву сільськогосподарських культур, тобто щоб вся площа ріллі стала посівною.

Розрахуємо економічний ефект та ефективність від оптимізації використання посівних площ в товаристві (2026 р.) (табл. 3.5).

Таблиця 3.5

Економічна ефективність діяльності на перспективу

Показники	2024 р	2026 р	2026 до 2024, %
Посівна площа, га	2473	2523	102,0
Виручка від реалізації продукції, млн. грн.	108,7	109,8	101,0
Собівартість - всього, млн. грн.	107,91	108,4	100,5
Прибуток – всього, тис. грн.	834,6	1399,5	167,7
- на 1 га посівної площі	0,34	0,55	161,8
Рівень рентабельності – всього, %	0,8	1,3	+0,5 в.п.

В ТОВ «ДВК» оптимізація посівних площ, як показують дані табл. 3.5, дозволить в 2026 р. отримати ріст економічного результату (прибутку) на 564,9 тис. грн.(67,7%) при незначному зростанні собівартості – 0,5%. Площі посіву зростуть на 2%, що відбудеться переважно за рахунок використання площ чорного пару під посіви культур. В розрахунку на 1 га посівних площ зростання прибутку складає 61,8%. Товариство в 2026 р. не планує купувати земельні ділянки, розглядає можливість оренди додаткових угідь. Ріст прибутку підвищить рівень рентабельності лише на 0,5 в.п., що є незначним темпом зростання цього показника.

В товаристві оптимізація посівів буде мати позитивну тенденцію щодо економічного зростання і виступатиме резервом зростання ефективності використання земельних угідь.

3.2. Стимулювання еколого-економічної ефективності використання земельних ресурсів

В умовах ринкових відносин створюються умови для творчості фахівців і керівників у можливості вибору та оцінки альтернатив кожної технології виходячи з конкретних ґрунтових умов, що складаються і прогнозованих погодних умов, наявних виробничих ресурсів, ринкових цін на них і на оброблювані культури. Одним з таких кроків є біологізація землеробства як напрям освоєння адаптивних систем ведення виробництва в галузі. Даний процес передбачає доцільність вжитку агротехнологій, які максимально орієнтовані на використання природних факторів розвитку рослин, мінімізуючи чи відмовляючись при цьому від широкого спектру небезпечних добрив та захисних засобів для них.

Досвід успішно функціонуючих сільськогосподарських підприємств показує, що в них реалізується комплексний підхід до виявлення і

використання резервів сталого розвитку землеробства за рахунок адаптивних структур посівів.

Проведені дослідження засвідчують, що при розширенні посівів бобових за рахунок життєдіяльності азотофіксуючих бактерій в ґрунті можливо було б виключити придбання азотних добрив, техногенні витрати на обробіток ґрунту і створити належні (добрі)попередники для багатьох інших культур, на які існує підвищений попит. Наведемо на рис. 3.1 напрямки і фактори біологізації на основі багаторічних бобових трав, які забезпечують економічний ефект.

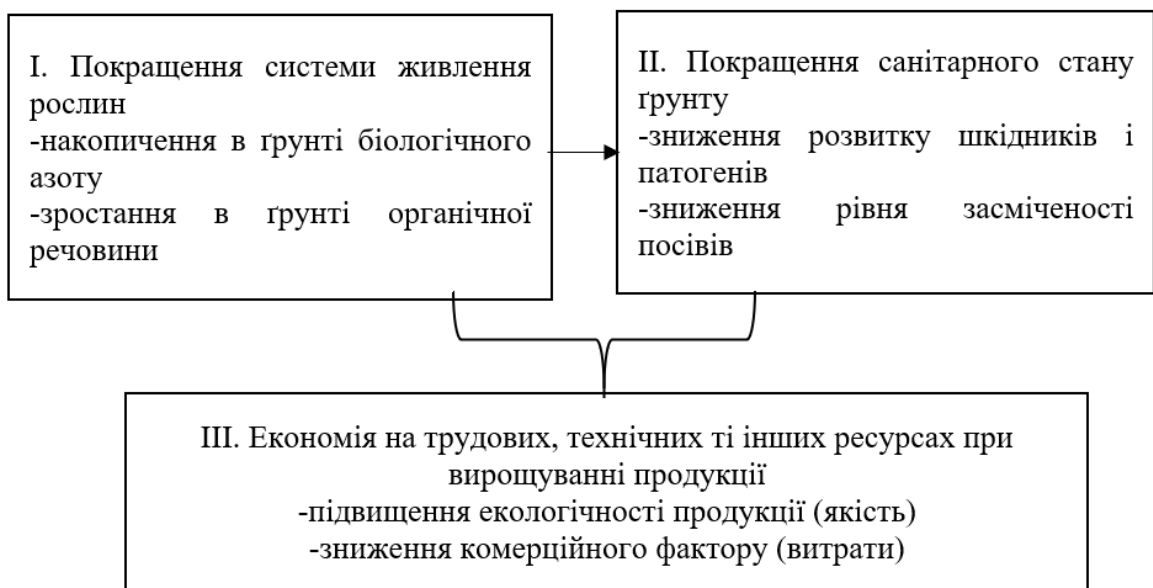

Рис. 3.1 Напрями впливу біологізації посівів на ефективність виробництва

Так, економічний ефект від накопичення в ґрунті біологічного азота полягає в зниженні (або повному скороченні) витрат на мінеральні добрива (азотні) і їх внесення на гектар, на площах де росли багаторічні бобові і де будуть розташовуватись інші культури, що можливо виразити через суму цих витрат (добрива плюс витрати на внесення – паливо, амортизація, зарплата). Ефект від другої умови - зростання в ґрунті органічної речовини, буде аналогічним до попереднього (скорочення витрат на добрива та їх внесення).

Ефект від покращення санітарного стану ґрунту в економічному вимірі полягатиме в зниженні витрат (або повне припинення) на придбання засобів для боротьби і витратами на їх здійснення. Аналогічним чином можна здійснити розрахунок ефекту від рівня розвитку шкідників (витрати на хімікати і їх внесення). Отже, скорочення кількості застосовуваних хімікатів і зростання частки трав у сівозміні (на стратегічну перспективу) дозволить не лише знизити собівартість за цими напрямками, але й суттєво підвищити якість, що в свою чергу вплине на ціну. Загальний ефект буде зменшений на розмір витрат, які будуть здійснюватися щодо посіву і збиранню багаторічних трав на відповідних площах.

Особливо актуальним це є в умовах кліматичної проблеми з якими зустрілося агроформування, а саме я негативні процеси у зв'язку зі зміною клімату. Важлива роль в адаптації сільського господарства до кліматичних змін покладена на виробництво органічної продукції. Виробництво органічної продукції потребує застосування науково обґрунтованої системи сівозміни, використання органічних добрив та мінеральних добрив натурального типу. ТОВ «ДВК» на довгострокову перспективу запропоновано розглянути варіанти біологізації виробництва і розширення екологізації ряду процесів при вирощуванні рослин.

В основі розвитку екологічного виробництва лежать принципи: сталого розвитку (дозволяє зберегти ресурсовідтворюючі функції ландшафтів, забезпечуючи збереження біологічного і ландшафтного різноманіття); соціальної орієнтованості (при прийнятті стратегічних і поточних рішень в економічній сфері необхідно враховувати інтереси персоналу, тобто соціальний вектор); інноваційності розвитку (формування інноваційної культури, інноваційної готовності).

Досягти цього в сучасних погодних умовах стає можливим за умов реалізації комплексу меліоративних заходів. Оскільки меліорація є одним із суттєвих чинників інтенсифікації сільського господарства, доцільно:

- продовжувати ремонтно-експлуатаційні роботи з впровадження меліоративних та водогосподарських систем;
- для вирощування культур зберегти в земельному фонді меліорованих земель переважно землі з потенційно родючими ґрунтами; тощо.

Підвищити економічну ефективність на сьогодні дозволяє цифровізація процесу виробництва продукції, використовуючи землі, відтворюючи їх та управляючи ними із застосуванням інноваційних цифрових технологій, що характеризуються новими властивостями та конкурентними перевагами.

Вона розширює потенційні можливості агроформування отримати кращий (вищий) економічний ефект, виходячи з наявних у його розпорядженні матеріальних, фінансових ресурсів, впровадження цифрових рішень у їх виробничу діяльність з метою забезпечення економічного зростання [11]. Склад і структуру потенціалу цифрових рішень можна представити наступним чином: (рис. 3.2).

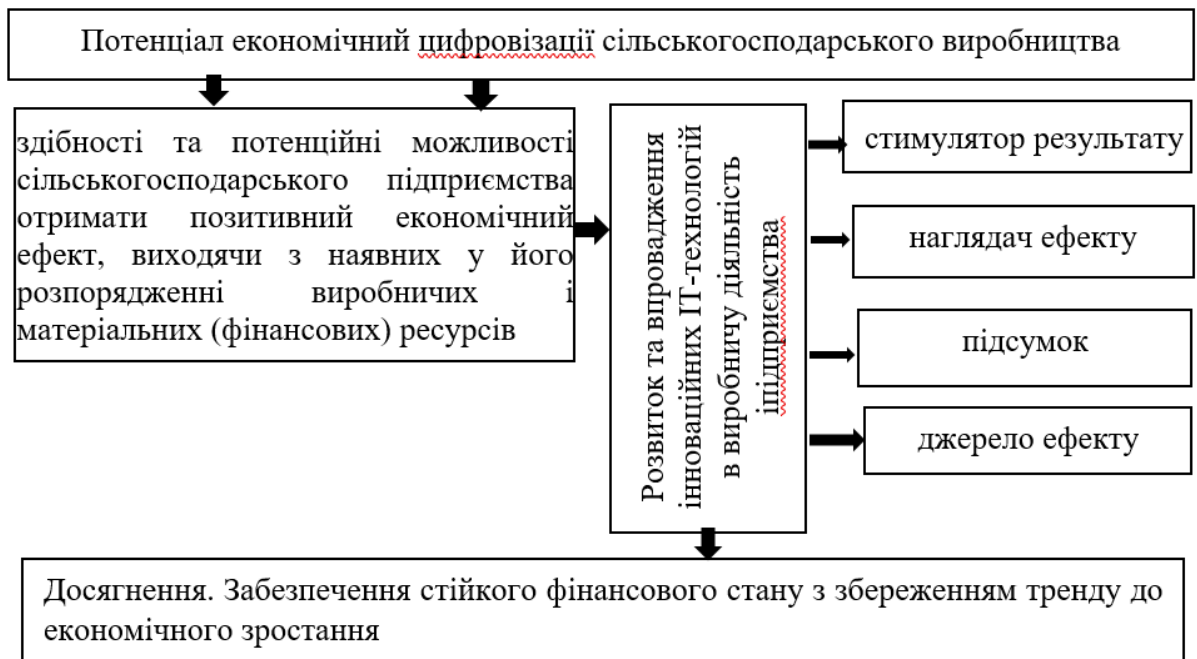

Рис. 3.2 Структура потенціалу цифрових рішень в сільськогосподарському виробництві

Застосування ІТ-технологій в аграрному секторі дозволить трансформувати цифрові сервіси, розширивши можливість агроформувань

скоротити витрати на придбання засобів зв'язку, техніки, оренду приміщень, а також впровадити точні технології, залучити професійні кадри.

Пошук векторів вдосконалення механізму відтворення земельних ресурсів у аграрного сектору не можна обмежувати тільки розрахунком нового узагальнюючого показника. У сучасних умовах, коли йдеться про цифрову трансформацію всі аграрної галузі, необхідно пам'ятати про те, що приймаючи управлінські рішення в процесі виробництва продукції, господарюючі суб'єкти повинні врахувати безліч факторів. Частину цієї інформації бажано отримувати і обробляти в режимі реального часу, щоб під час реагувати і вносити зміни у виробничі плани, а деякі – накопичуються протягом ряду років і використовуються для аналізу динаміки. Складність в реалізації технологій «великих даних» пов'язана в основному з тим, що велика частина техніки застаріла, існує дефіцит кваліфікованих кадрів для використання цих технологій в галузі.

Для оперативного отримання інформації та автоматичного розрахунку комплексного показника ефективності земельних ресурсів можна використовувати технології «великих даних». Використання в цих цілях ІТ-технологій дозволяє не витратити час на огляд полів, обробку і розрахунок показників вручну. Відстежити стан посівів допомагають супутникові знімки полів, які регулярно оновлюються. Грантові датчики допомагають агроформуванням своєчасно отримувати дані щодо вологості і температури ґрунтів. При цьому вся інформація відображається в спеціальному додатку в режимі реального часу. Таким чином, в агроформуваннях використання сучасних гаджетів і програмних продуктів дозволить робити циклічний моніторинг стану ґрунту і своєчасно робити кроки щодо його поліпшення.

Одним з таких елементів збору інформації та проведення ряду агротехнологічних операцій є використання дронів з мультиспектральним об'єктивом, які збирають і моніторять дані щодо всіх робіт, створювати карти сільськогосподарські відповідно до росту культур і управляти роботою дрона. Крім того, при розпиленні пестицидів дрон направляє його тільки на ті

ділянки, які необхідно обробити, що дозволяє додатково знизити вплив на навколишнє середовище. Дрон може зависати в повітрі для більш точного обприскування, працюючи на меншій робочій висоті (зазвичай 1,5-3,5 м над поверхнею рослин), з меншою швидкістю польоту (близько 3-7 м/с) і більш динамічним управлінням розпилювачем і швидкістю потоку для запобігання знесенню, ніж використання для цих цілей літаків.

На відміну від цього, вартість придбання дронів відносно невисока і придбання професійних послуг із захисту рослин, що надаються службою захисту рослин, не спричинить за собою великих фінансових витрат. Ремонтувати та обслуговувати дронів в аграрному секторі відносно просто: заміна швидкозношуваних деталей, таких як лопаті, може бути виконана оператором, а більш складні ремонтні роботи зазвичай виконуються в пунктах технічного обслуговування, розташованих поруч з місцем проведення робіт. Технічне обслуговування дронів може проводитися як після закінчення кожної операції, так і рівномірно в кінці всього сезону.

ТОВ «ДВК» слід враховувати особисті пропорції розвитку окремих галузей відповідно до стратегії його розвитку та ступенем впливу управління регіонального рівня на структурні зміни в аграрному секторі. Очевидно, що рівень потенціалу земельних ресурсів буде визначатися не тільки якістю ґрунтів, але і структурою посівних площ, яка в умовах ринкової економіки буде природною реакцією користувачів землі на зміни макроекономічної ситуації і ринкової кон'юнктури.

Висновки до третього розділу

Земельні ресурси реагують зростанням результативних показників під впливом багатьох факторів, особливо інноваційних. Саме вони є інструментами розвитку і зростання ефективності діяльності.

Великий вплив на ефективність використання і відтворення земельних ресурсів сільськогосподарського призначення мають розміри посівних площ,

їх збільшення за рахунок залучення в обіг нових земель вимагає досить великих вкладень. Тому для ТОВ «ДВК» запропоновано оптимізувати структуру посівних площ, яка б дозволяла забезпечити насінням власне виробництво, а також виконання договірних зобов'язань про поставку продукції. Товариство в 2026 р. не планує купувати земельні ділянки, розглядає можливість оренди додаткових угідь. Розраховані показники від оптимізації посівних площ дозволять в 2026 р. досягти росту прибутку – 564,9 тис. грн.(67,7%) при незначному зростанні собівартості – 0,5%. Площі посіву зростуть на 2%, що відбудеться переважно за рахунок використання площ чорного пару під посіви культур. В розрахунку на 1 га посівних площ зростання прибутку складає 61,8%. Ріст прибутку підвищить рівень рентабельності лише на 0,5 в.п., що є незначним темпом зростання цього показника.

З метою підвищення еколого-економічної ефективності використання землі ТОВ «ДВК» на довгострокову перспективу запропоновано:

- біологізацію (на основі багаторічних бобових трав) землеробства як напрям освоєння адаптивних систем ведення виробництва, які максимально орієнтовані на використання природних факторів розвитку рослин, мінімізуючи чи відмовляючись при цьому від широкого спектру небезпечних добрив та захисних засобів для них.

- реалізувати комплекс меліоративних заходів для підвищення ефективності використання землі;

- використовуючи землі, відтворюючи їх та управляючи ними розширити застосуванням інноваційних цифрових технологій, в тому числі розширити матеріально-технічну складову за рахунок сільськогосподарських дронів. Їх використання та обслуговування в аграрному секторі відносно просте: заміна швидкозношуваних деталей, може бути виконана оператором, а більш складні ремонтні роботи зазвичай виконуються в пунктах технічного обслуговування, розташованих поруч з місцем проведення робіт. Технічне

обслуговування дронів може проводитися як після закінчення кожної операції, так і рівномірно в кінці всього сезону.

Отже, інноваційні фактори сприяють більш поглибленому дослідженню процесу використання та відтворення земельних ресурсів в ТОВ «ДВК».

ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ

На основі проведеного аналізу підвищення ефективності використання земельних ресурсів у ТОВ «ДВК» Синельниківського району.

В товаристві сформована збалансована ієрархічна структура управління, яка є ефективною, не передбачає надмірного управлінського тиску на працівників і показує високі результативні показники діяльності. В середньому за п'ять років виробничий напрям діяльності – зерно-олійний.

Діяльність була прибутковою. Технологічна ефективність у зернових культур знизилася, 1,2% зростання у соняшника. Показники інтенсивності і ефективності використання всіх ресурсів зросли – земельних, трудових та капіталу в агроформуванні. Продуктивність праці зросла пропорційно зростанню виручки від реалізації продукції в 2,9 рази. Рівень рентабельності зменшився на 1,4 в.п., за весь період дослідження значення цього показника було на рівні самоокупності, тоді як показник норми прибутку зріс на 0,1 в.п., тобто підприємство весь час було прибутковим і господарська діяльність була самоокупною.

В структурі посівних площ відбулися коливання. В 2024 р. вирощувалися соняшник, кукурудза на зерно та озима пшениця. Зросла на 4,2 % посівна площа. Середній щорічний приріст посівних площ склав 21 га. Площа ріллі була однаковою всі п'ять років. Площа пару зменшилася втричі і вона не відповідає науковим нормативам, а в 2025 р. площі під пар не відводились. Динаміка внесення мінеральних добрив починаючи з 2021 року характеризується позитивним стабільним зростанням і сприятливо позначається на врожайності агрокультур. Водночас відсутність внесення органічних добрив з 2023 р. негативно позначаються на екологічному стані ґрунтів.

Земельний ресурс товариства використовується інтенсивно, всі відповідні коефіцієнти дорівнюють одиниці. Всі площі в господарстві є ріллею. Одночасно питома вага інтенсивних культур зростає на 0,14 в.п., що

підтверджує ці процеси і показує, що $\frac{3}{4}$ всіх площ виснажуються та їх відновлення є необхідною умовою здійснення діяльності.

Динаміка натуральних показників ефективності землекористування показує зростання виробництва сільськогосподарської продукції (на 1 га площі посівів) при вирощуванні соняшнику, що насамперед пов'язано зі збільшенням виробничих витрат. Врожайність зернових культур зменшилася, так як витрати на їх вирощування майже не змінилися при тенденції зростання цін на сировину.

Землезабезпеченість не змінилася, одним робітником обробляється 56,07 га. Витрата енергетичних ресурсів на одиницю сільськогосподарських угідь не змінилася, що пов'язано з використанням у виробництві силових аграрегатів з однаковими витрачанням енергії, тобто суттєвої модернізації активної частини основних засобів не відбулося. Підтверджує дану ситуацію зростання навантаження на один трактор обробітку площ ріллі – на 16,4%.

Динаміка вартісних показників ефективності землекористування показала, що оскільки темпи зростання виручки від реалізації продукції сільського господарства перевищують темпи зростання витрат на її виробництво, то чистий прибуток, отриманий ТОВ «ДВК» збільшився за досліджуваний період на 3,4% в розрахунку на 100 га угідь.

Непрямі або відносні показники оцінки результатів відтворення земельних ресурсів у сільському господарстві можна розглядати як додаткові оціночні критерії. Так, в товаристві знизилася не суттєво (на 4,5%) активна частка основних засобів, яка припадає на 100 га сільськогосподарських угідь і підтверджує тенденцію щодо поступового оновлення цього активу в товаристві. Хоча витрати на вирощування продукції рослинництва в розрахунку на 1 га посіву зросли в двічі суттєво на врожайність культур це вплинуло, що пов'язано зі зростанням ринкових цін на енергоносії, добрива, паливо тощо.

Великий вплив на ефективність використання і відтворення земельних ресурсів сільськогосподарського призначення мають розміри посівних площ,

їх збільшення за рахунок залучення в обіг нових земель вимагає досить великих вкладень. Тому для ТОВ «ДВК» запропоновано оптимізувати структуру посівних площ, яка б дозволяла забезпечити насінням власне виробництво, а також виконання договірних зобов'язань про поставку продукції. Товариство в 2026 р. не планує купувати земельні ділянки, розглядає можливість оренди додаткових угідь. Розраховані показники від оптимізації посівних площ дозволять в 2026 р. досягти росту прибутку – 564,9 тис. грн.(67,7%) при незначному зростанні собівартості – 0,5%. Площі посіву зростуть на 2%, що відбудеться переважно за рахунок використання площ чорного пару під посіви культур. В розрахунку на 1 га посівних площ зростання прибутку складає 61,8%. Ріст прибутку підвищить рівень рентабельності лише на 0,5 в.п., що є незначним темпом зростання цього показника.

З метою підвищення еколого-економічної ефективності використання землі ТОВ «ДВК» на довгострокову перспективу запропоновано:

- біологізацію (на основі багаторічних бобових трав) землеробства як напрям освоєння адаптивних систем ведення виробництва, які максимально орієнтовані на використання природних факторів розвитку рослин, мінімізуючи від мінеральних добрив та захисних засобів;
- реалізувати комплекс меліоративних заходів для підвищення ефективності використання землі;
- використовуючи землі, відтворюючи їх та управляючи ними розширити застосуванням інноваційних цифрових технологій, в тому числі розширити матеріально-технічну складову за рахунок сільськогосподарських дронів.

Отже, інноваційні фактори сприяють більш поглибленому дослідженню процесу використання та відтворення земельних ресурсів в ТОВ «ДВК».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Альбещенко О.С. Теоретичні аспекти і особливості земельно-ресурсного потенціалу аграрного сектора. *Агросвіт*. 2012. № 19. С. 38-42.
2. Андрійчук В.Г. Економіка підприємств агропереробного комплексу. К.: КНЕУ. 2015. 783 с.
3. Балдик Д.О. Формування фінансово-економічних результатів діяльності сільськогосподарських підприємств. *Молодий вчений*. 2016. №11. С.96-99.
4. Бойчик І.М. Економіка підприємства. Київ: Кондор -Видавництво, 2016. 378 с.
5. Бугайчук В.В. Відродження виробничого потенціалу сільськогосподарських підприємств. *Економіка АПК*. 2016. № 3 С. 108-112.
6. Булкін С.С. Формування стійкості та ефективності сільськогосподарського підприємства. *Агросвіт*. 2019. № 24. С. 112-117.
7. Вініченко І.І., Кобець Є.А., Серeda О.О. Формування інструментів регулювання ефективного використання земельно-ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств. *Агросвіт*. 2023. № 3-4. С. 4-9. DOI: 10.32702/2306-6792.2023.3-4.4
8. Вініченко І.І., Сітковська А.О., Горнюк Д.І. Особливості управління економічними результатами діяльності аграрних підприємств. *Агросвіт*. 2023. № 20. С. 4-8. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6792.2023.20.4>
9. Газуда Л.М., Газуда М. В., Герцег В.А. Ключові аспекти цифровізації сільського господарства. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Економіка*. 2024. № 1 (63). С. 79-86.
10. Галас Л. І., Дзямучич М. І., Шматковська Т. О. Особливості експортної діяльності сільськогосподарських підприємств в Україні. *Економічний форум*. 2021. № 2. С. 74–79.
11. Гаража О.П. Види та показники ефективності використання сільськогосподарських угідь в управлінні земельними ресурсами України.

Економіка та суспільство. 2016. Вип. 3. С. 52-60. URL: www.economyandsociety.in.ua.

12. Грабчук, І., Бугайчук, В., Рудницький, В. Підвищення економічної ефективності використання земельних ресурсів сільськогосподарськими підприємствами. *Економіка та суспільство*, 2023. (56). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-56-48>

13. Гулінчук Р.М. Ефективність використання потенціалу земель сільськогосподарського призначення в Київській області. *Ефективна економіка*. 2015. № 8. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=4337>

14. Економіка підприємства. Заг. ред. Л. Г. Ліпич. Луцьк: Вежа-Друк, 2021. 768 с.

15. Журбенко Н.М. Оцінка та перспективи виробничого потенціалу сільськогосподарських підприємств в умовах війни. *Економіка та суспільство*. 2023. Випуск №55. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-55-116>.

16. Земельний ринок в Україні. Аналітичний огляд за 4 квартал 2023 року. URL: <https://kse.ua/wpcontent/uploads/2024/01/Land-Market-in-Ukraine-Q423.pdf>.

17. Інвестиційні можливості сектору агропереробки URL: https://ukraineinvest.gov.ua/wpcontent/uploads/2024/09/sector-agropererobky-ukrayiny-1.pdf?utm_source=chatgpt.com.

18. Калина Т.Є., Ступень Р.М., Арзуманян Т.Ю. Земельно-ресурсний потенціал підприємств агробізнесу в умовах цифрових трансформацій. *Український журнал прикладної економіки та техніки*. 2024. Том 9. № 4. С. 421-425.

19. Краснолуцький О.В., Шевченко О.В. Еколого-економічний стан і способи сучасного сільськогосподарського землекористування. *Вісник аграрної науки*. 2018. № 3 (780). С. 68–74.

20. Кримська Л.О., Коваль М.О. Земельно-ресурсний потенціал як основа ефективного використання земель сільськогосподарського

призначення. *Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво*. 2013. № 6 (75). С. 148-151.

21. Лазеба Є.С. Підвищення ефективності використання земель сільськогосподарського призначення в Україні. *Ефективна економіка*. 2014. № 5, <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=3062>

22. Музика П. М., Урба С. І., Гончаренко Л. В. Аналіз стану та ефективності використання земельних ресурсів в Україні. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Економіка і управління*. 2019. Том 30 (69). № 4 (2). С. 45–53.

23. Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища у 2021 році. Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України. Київ, 2022. 514 с.

24. Негрей М.В. Цифрова трансформація аграрного сектору: перспективи, виклики та рішення. *Наукові записки НаУКМА. Економічні науки*, 8(1), 2023, с. 94–100. DOI: <https://doi.org/10.18523/2519-4739.2023.8.1.94-100>

25. Нестерчук А.І. Сучасний стан та потенційні можливості земельних ресурсів України у вирішенні продовольчої безпеки світу. *Економіка і регіон. Національний університет ім. Юрія Кондратюка*. 2022. № 4 (87). С.28-34

26. Николюк О., Пивовар П., Назаркіна Р., Стольнікович Г., Богонос М. Динаміка земельного фонду: як змінилися земельні ресурси України після 24 лютого 2022 року. ULR: <https://kse.ua/wpcontent/uploads/2024/03/>

27. Паляничко Н. І. Аналіз стану та ефективності використання земельних ресурсів в Україні. *Збалансоване природокористування*. 2016. № 1. С. 128–132.

28. Панасенко В.М. Досвід Німеччини в землекористуванні. Державна установа «Інститут охорони ґрунтів України». URL: <http://www.iogu.gov.ua/publikaciji/statti/dosvid-nimechchyny-v-zemlekorystuvanni/>

29. Про затвердження Національної економічної стратегії на період до 2030 року. Постанова КМУ від 3 березня 2021 р. № 179. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179-2021-%D0%BF#n25>
30. Сєдов А.О. Земельно-ресурсний потенціал як основа ефективного сільськогосподарського підприємства. Інноваційна економіка. 2012. № 11(37). С. 154–160.
31. Сидорук Б. Оцінювання збалансованого використання земельно-ресурсного потенціалу в аграрній галузі: основні етапи і система показників. Вісник Академії праці, соціальних відносин і туризму. 2017. № 4. С. 59–67.
32. Сітковська А.О., Масляєва О.О. Земельно-ресурсний потенціал аграрного сектору: стан та особливості використання. Агросвіт. 2023. №9-10. С.77-81. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6792.2023.9-10.77>
33. Содома Р., Дубневич Ю., Марків Г., Шматковська Т. Моніторинг соціально-економічного розвитку територіальних громад. Вісник ЛНАУ. Серія Економіка АПК. 2021. № 28. С. 24–30.
34. Сохнич А.Я., Грушкевич Г.С. Особливості використання земельних ресурсів. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Економіка і менеджмент». 2015. Вип. 13. С. 162–165. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_eim_2015_13_38.
35. Статистична інформація [Електронний ресурс]. Офіційний сайт Державного комітету статистики України. Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua>
36. Стащук О., Бояр А., Дзямулич М. Специфіка формування податкової політики при розробці вуглецевого податку. Економіка та суспільство. 2021. № 31.
37. Трегобчук В.М. Відтворення та ефективне використання ресурсного потенціалу АПК. Теоретичні і практичні аспекти. Київ: Інститут економіки НАН України, 2003. 259 с.
38. Третяк А.М. Земельні ресурси України та їх використання. Київ: ТОВ "ЦЗРУ", 2003. 143 с.

39. Трофименко Н.В. Стан та ефективність використання сільськогосподарських земель землевласниками та землекористувачами. Вісник Житомирського національного агроекологічного університету. 2015. № 2(51). Т. 2. С. 12–20.
40. Фальченко О.О., Яцина В.В., Кочетова Т.І. Особливості формування фінансових результатів сільськогосподарського підприємства. Вісник НТУ «ХПІ». Економічні науки. 2021. №2. С. 32-36
41. Христенко О.А., Минів Р.М. Кучеренко В.І. Ефективність використання земельного потенціалу: теоретичний і практичний аспекти. *Modern Economics*. 2024. № 44(2024). С. 221-225. DOI: [https://doi.org/10.31521/modecon.V44\(2024\)-32](https://doi.org/10.31521/modecon.V44(2024)-32).
42. Частка агропродукції в загальному експорті України зросла до 62 відсотків. Укрінформ. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3820712-castka-agroprodukcii-v-zagalnomu-eksporti-ukraini-zroslado-62-iae.html?utm_source=chatgpt.com
43. Шматковська Т., Подзізей О. Концептуальні засади підвищення конкурентоспроможності об'єднаних територіальних громад. Економічний форум. 2020. № 4. С. 77–85.
44. Шубравська О.В., Прокопенко К.О. Забезпечення продовольчої безпеки України: повоєнний контекст. *Економіка України*. 2022. № 7. С. 32. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.07.021>
45. Agriculture during the war: Changing priorities. (2022). Retrieved from <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/silske-gospodarstvo-pid-chas-vijni-zmina-prioritet/>.
46. FAO. Ukraine: Impact of the war on agricultural enterprises. 2023. Rome. 44 p. DOI: <https://doi.org/10.4060/cc5755en>
47. Food and Agriculture Organization of the United Nations. URL: <http://www.fao.org/faostat>
48. Kurbatska, L., Sitkovska, A., Tesliuk, Yu., Lukianova, V., & Yavorska, T. (2023). Factors influencing the effective use of land and resource

potential in Ukrainian agricultural businesses. *Scientific Horizons*, 26(4), P. 119-135.

49. Meyers, W.H., Karasova, N., & Yatsenko, O. (2018). Highly marginal goods as source of export efficiency rise in agrarian sector. *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*, 40(4), 577- 586. doi: 10.15544/mts.2018.50.

50. Parmakli D.M., Todorich L.P., Dudoglo T.D., Yanioglo, A.I. (2015), *Effektivnost zemlepolzovaniya: teoriya, metodika, praktika*. Monograph, Komrat, Moldova, 274 p.

51. Shmatkovska T., Dziamulych M., Yakubiv V., Myshko O., Stryzheus L., Yakubiv R. Economic efficiency of land use by agricultural producers in the system of their non–current assets analysis: a case study of the agricultural sector of Ukraine. *Scientific Papers Series «Management, Economic Engineering in Agriculture and Rural Development»*. 2020. Vol. 20. Iss. 3. P. 543–554.